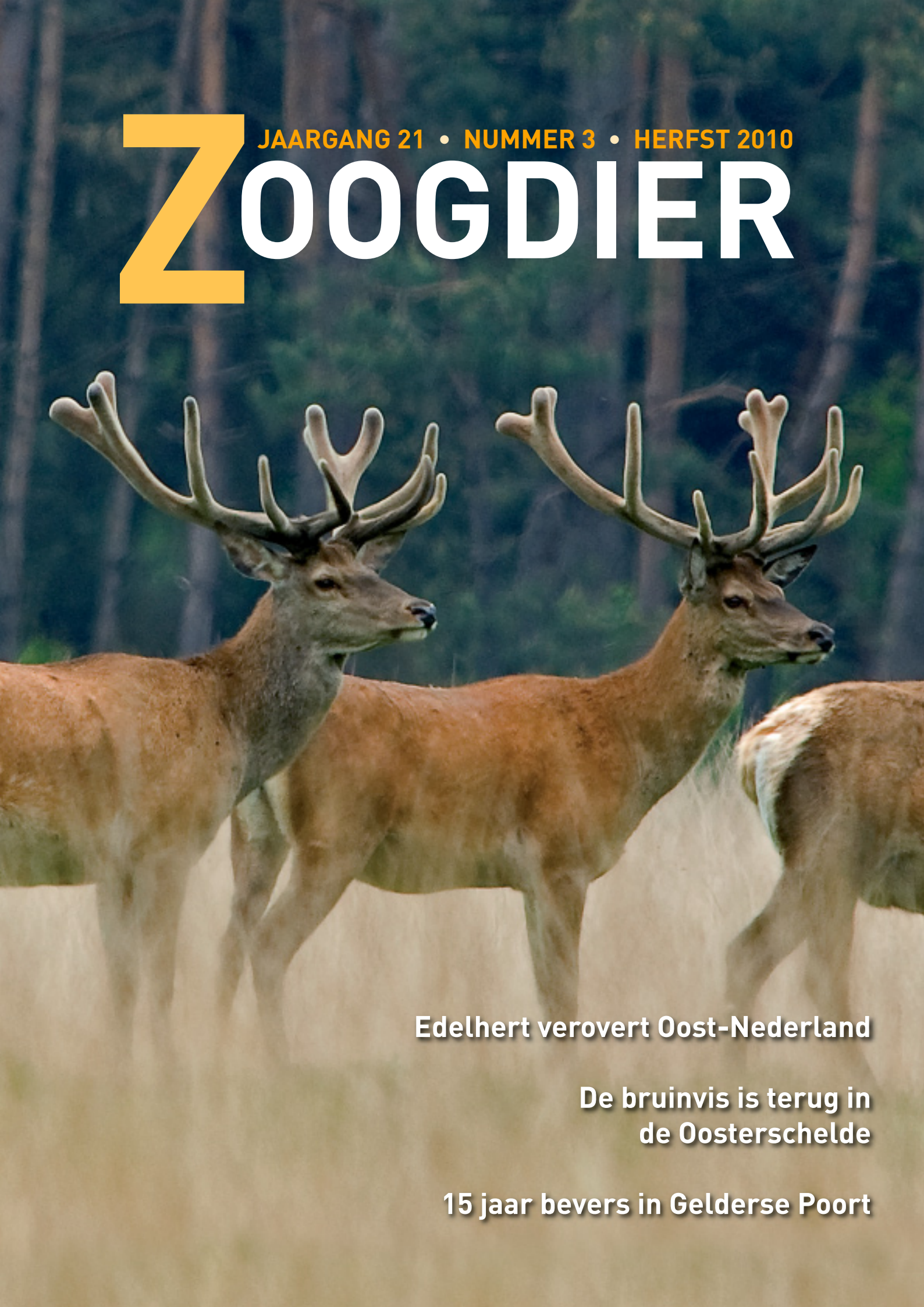
JAARGANG 21 • NUMMER 3 • HERFST 2010

ZOOGDIER

Edelhert verovert Oost-Nederland

De bruinvis is terug in de Oosterschelde

15 jaar bevers in Gelderse Poort

Inhoud

3 Spontane kolonisatie edelherten in Oost-Nederland

8 15 jaar bevers in Gelderse Poort

12 De bruinvis is terug in de Oosterschelde

16 Wild van de economie

20 Orka in Nederland

22 Twee witsnuitdolfijnen op Ameland

25 Mysterie in de Sint-Baafskathedraal

26 Hyperlink

28 Forum - Netwerknatuur

30 Waarnemingen

32 Kort nieuws

35 Agenda & adressen

36 Het moment van....Bas Worm

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Edelherten, gefotografeerd door Bas Worm.

Aanwijzingen voor auteurs
-Conceptartikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl
-Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
-De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
-De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
-Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdiervereniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdiervereniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 22 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 34 euro per jaar. Overmaken op ING 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereniging.
Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 10 euro over te maken op 000-1486269-35 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl

Redactie Jeroen Mos, Aaldrik Pot, Froukje Rienks, Marije Siemensma, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Eric van Kaathoven

Medewerkers Dirk Criel, Dick Klees, Jolanda van der Toorn-Hoeksma, Rob Koelman, Johannes Regelink, Rollin Verlinde, www.vildaphoto.net

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 6 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen voordat ze gepubliceerd worden. De artikelen in Lutra behandelen alle aspecten van de zoogdierkunde en -bescherming in Europa en soms ook daar buiten, maar de nadruk ligt op artikelen over ecologie, biogeografie, gedrag en morfologie. De meeste artikelen zijn geschreven in het Engels met een Nederlandse samenvatting. Het omgekeerde, Nederlandstalige artikelen met een Engelse samenvatting, komt ook voor.
Iedereen kan artikelen voor Lutra aanleveren en de redactie is in hoge mate bereid beginnende wetenschappers, zowel beroeps als amateurs, bij het schrijven te helpen.

Lutra verschijnt tweemaal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost € 22,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereniging krijgen korting. Zij betalen maar € 12,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het redactieadres van de Zoogdiervereniging (zie colofon hiernaast).

Maïs biedt edelherten in de zomermaanden zowel voedsel als dekking. Foto Eline Verwoerd

Edelherten in Twente en Achterhoek

Spontane kolonisatie edelherten in Oost-Nederland

In Oost-Nederland verscheen afgelopen jaren spontaan een aantal herten. Deze dieren zijn afkomstig uit verschillende Duitse leefgebieden. Maar we kennen in Nederland momenteel maar twee officiële leefgebieden: de Veluwe en de Oostvaardersplassen. Dat leidt tot allerlei reacties, positieve en negatieve. Wat nu te doen?

Bas Worm

Momenteel zijn de Veluwe en de Oostvaardersplassen de twee officiële leefgebieden voor edelherten in Nederland. Op de Veluwe leven in het voorjaar, voordat de kalfjes geboren worden, circa 2300 edelherten. In de Oostvaardersplassen leven bijna evenveel edelherten, ruim 2000, maar op een veel kleinere oppervlakte. De dichtheid in de Oostvaardersplassen bedraagt circa een hert per hectare land en op de Veluwe is dat een per vijfentwintig hectare.

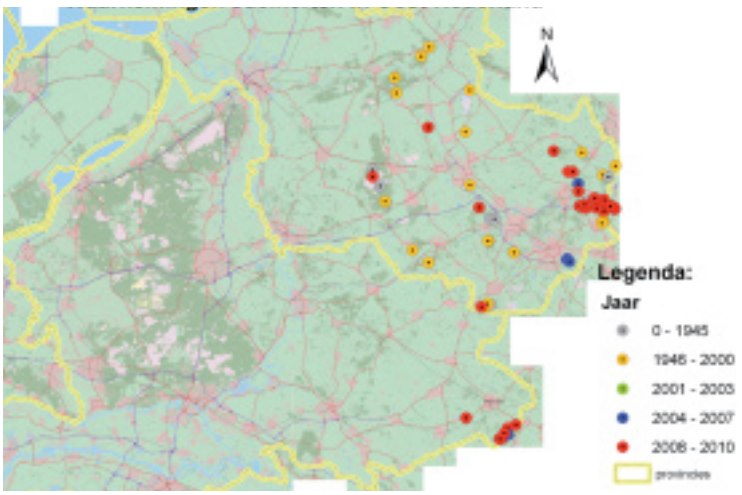
Historie Vanuit verschillende bronnen weten we dat het edelhert tot 1600 in geheel Nederland voorkwam. Zelfs tot in de duingebieden op het vasteland aan toe, aldus G.A. Brouwer in 'Enige historische bijzonderheden over het Edelhert in Nederland' uit 1946. Rond 1750 is het edelhert nagenoeg verdwenen uit westelijk en noordelijk Nederland. Een eeuw later,

Het zijn vooral jonge mannelijke edelherten die allereerst op zoek gaan naar nieuwe leefgebieden. Foto Eline Verwoerd

rond 1850, is het edelhert ook verdwenen uit oostelijk, zuidelijk en centraal Nederland. Vanaf die tijd is de Veluwe het enige leefgebied. Sinds die tijd heeft de Veluwe als refugium gefungeerd voor ons grootste in het wild levende landzoogdier.
Voor Oost-Nederland zijn – voor zover te achterhalen –meer detailgegevens in bijgevoegde kaders te vinden.

Twente

Sinds 2007 worden regelmatig edelherten, zowel mannelijke als vrouwelijke exemplaren, in Twente gezien (figuur 1). In 2009 is het aantal meldingen het grootst. Uit de reeks meldingen van 2009 is een trekrichting af te lezen vanuit het Dinkeldal ten zuiden van de snelweg A1, via het landgoed Boerskotte met het gelijknamige ecoduct als veilige oversteek, in noordelijke richting via de landgoederen rondom Oldenzaal richting Ootmarsum. Er zijn zelfs meldingen van een mannelijk edelhert ten noorden van het Kanaal Almelo-Nordhorn. Het kanaal vormt kennelijk geen barrière. Recentelijk zijn waarnemingen van een hinde of smaldier (vrouwelijk hert in tweede levensjaar) gedaan op de stuwwal van Hoge Hexel, ten noorden van Almelo. Ook zijn in 2010 waarnemingen gedaan op landgoed Lankheet (Haaksbergen), land-

Figuur 1 Waarnemingen edelherten in Oost-Nederland op basis van de in de tekst genoemde historische documenten en recente waarnemingen.

goed Twickel (Delden) en op het Nationaal Park Sallandse Heuvelrug.
De meldingen zijn voor het overgrote deel als betrouwbaar ingeschat op basis van de herkomst (waarnemers), vanwege de samenhang met andere waarnemingen en/of vanwege beschikbaar fotomateriaal.
De herkomst van de edelherten in Twente is goed verklaarbaar. In 2008 is een reconstructie gemaakt van de trekroutes die herten vanuit het leefgebied van het Forst Bentheim ondernemen, ook richting Nederland (figuur 2). Die laatste trek lijkt de laatste jaren geïntensiveerd als gevolg van de aanleg van twee snelwegen, de A1/E30 en E31, en daarbij opgerichte grofwildkerende rasters. Hierdoor ging een aantal oude trekroutes vanuit Forst Bentheim naar het noorden en zuiden toe verloren. Als gevolg van de aanleg van de oost-west lopende snelweg A1/E30 werd allereerst de trek vanuit het leefgebied van het Forst Bentheim naar het noorden toe onmogelijk gemaakt. Door de recente aanleg van de snelweg E31 (Bottrop–Emden) verviel de van oudsher aanwezige trekroute van de edelherten uit het Forst Bentheim richting het oosten en zuiden. Die laatste trekroute liep naar het leefgebied van het Dämmerwald / de Üfter Mark. Alleen een trek westwaarts, richting Nederland, bleef uiteindelijk mogelijk.

Achterhoek

In 2007, 2008 en 2009 zijn er verschillende waarnemingen van edelherten in de Achterhoek gedaan, meestal ten zuiden van Winterswijk, in de omgeving van Kotten / 't Woolde (figuur 1). De waarnemingen in 2007 betreffen een vrouwelijk kalf. Dat kalf is in 2008 een smaldier geworden (tweede levensjaar) en in 2009 een hinde (ouder dan twee jaar). Sommige streekbewoners gaven aan dat deze hinde weer een kalf gehad zou hebben in 2009, maar dat kan niet met zekerheid bevestigd worden. Het is ook mogelijk dat het dier tegelijk op een locatie met een ree gezien is. Eveneens is opvallend dat in augustus 2008 opeens drie mannelijke herten opduiken, allemaal jonge dieren.
Ondanks dat de waarnemingen zich beperken tot een gering aantal edelherten, is hierbij toch sprake geweest van twee aanrijdingen (bron: Stichting Groen Netwerk). De eerste aanrijding vond plaats op de Misterweg (Winterswijk–Miste) op 24 maart 2008 (een circa vierjarig mannelijk edelhert). Voor een tweede hert dat gelijktijdig was gesignaleerd is door de provincie Gelderland een ontheffing verstrekt om het dier te schieten. De tweede aanrijding vond wel plaats in de directe omgeving van eerder waargenomen edelherten op 26 september 2009 aan de Veenweg te Kotten (ten zuiden van Winterswijk). Het zou gaan om een mannelijk edelhert, niet nader omschreven. De aanrijding bleek niet fataal; later is het hert nog gezien en leek toen gezond in zijn voorkomen.

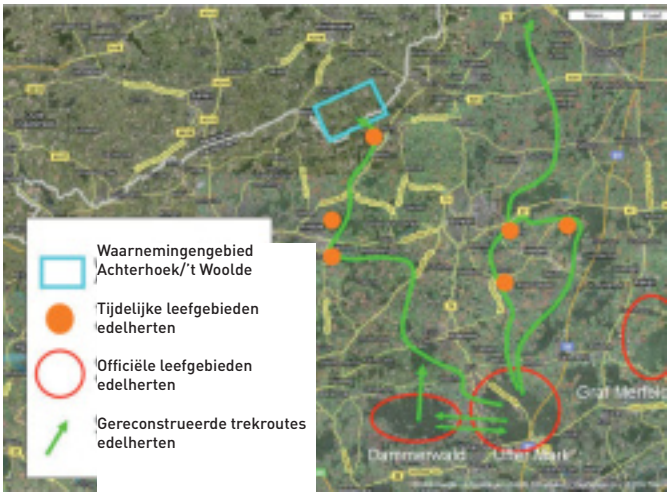
De edelherten in de Achterhoek zijn hoogst waarschijnlijk afkomstig vanuit twee Duitse leefgebieden ten noorden van het Ruhrgebied in Duitsland: het Dämmerwald en de Üfter Mark. Beide leefgebieden vor-

Historische gegevens Twente

Als standwild is het edelhert sinds het midden van de achttiende eeuw uit Twente verdwenen. Hoekstra vermeldt evenwel al in de KNNV-uitgave 'De zoogdieren van Twente' (1967) dat het nadien af en toe als wisselwild vanuit het Bentheimerwoud in Twente verscheen. Rond 1788 zou zelfs het grootste deel van de hertenstand vanuit Bentheim naar Nederland getrokken zijn, overigens zonder opgave van reden. Na 1900 worden ook nog enkele waarnemingen gedaan in het Lutterzand, nabij Haaksbergen, op landgoed Twickel (1915 en 1938) en op de Holterberg (1936). In 1947 werd een edelhert waargenomen in het Nijreesbos bij Almelo. In de zomer van 1952 werd een edelhert op landgoed Lankheet ten zuiden van Haaksbergen gezien, terwijl al in 1951 regelmatig een mannelijk hert werd gezien op het Losserse zand (ten oosten van Losser). In 1953 wordt daar een edelhert geschoten, volgens de overlevering hetzelfde dier als uit 1951. In 1954 wordt een hert ten zuiden van Haaksbergen geschoten en in 1955 wordt een hert op landgoed Singraven bij Denekamp gezien. Dan is het tot 1963 rustig met waarnemingen. In 1963 wordt een mannelijk hert in de buurt van Hardenberg (Vechtdal) gezien. In 1964 duikt bij Boekelo, ten westen van Enschede ook een edelhert op. In 1964 is nog een aantal waarnemingen gedocumenteerd.

Figuur 2 Trekroutes vanuit Forst Bentheim naar Nederland inclusief waarnemingen edelherten t/m 2008. De rode pijlen geven de door de ontwikkeling van de snelwegen verloren gegane historische trekroutes. De groene pijlen geven de trekroutes zoals die nog gebruikt worden (bron: mededelingen Detlev Heyden, Forst Bentheim).

Figuur 3 Gereconstrueerde trekroutes van edelherten vanuit de Duitse leefgebieden van het Dämmerwald en de Üfter Mark naar de Achterhoek toe (bron: Christoph Beemelmans, Regionalverband Ruhr).

Edelherten vormen, in tegenstelling tot wat vaak gedacht of aangenomen wordt, geen extra veterinaire risico's ten opzichte van gebieden waar reeën voorkomen (vrijwel heel Nederland dus). Foto Eline Verwoerd

men samen één groter leefgebied. Tussen deze twee leefgebieden vindt namelijk vrijwel dagelijks uitwisseling van edelherten plaats. Een derde leefgebied, in figuur 3 aangeduid als 'Graf Merfeld', is geïsoleerd van de andere twee leefgebieden door de barrière die de snelweg E31 Bottrop-Emden vormt. Binnen afzienbare termijn zal door de bouw van een ecoduct over de E31 in de Üfter Mark de uitwisseling van edelherten tussen de drie leefgebieden weer kunnen plaatsvinden.

In het gebied tussen de Üfter Mark en de Nederlandse grens bij Winterswijk zijn de (periodieke) aanwezigheid en de mogelijke trekroute van edelherten vastgelegd (figuur 3). De westelijke route voert naar de Achterhoek; de oostelijke route is de historische route richting het leefgebied van het Forst Bentheim. Deze laatstgenoemde verbinding is verloren gegaan, ook al trekken edelherten momenteel nog ongeveer tot ter hoogte van Gescher (einde van de rechter groene pijl in figuur 3).

Toekomst De toekomst van de edelherten in Twente en de Achterhoek is nog ongewis. Enerzijds lijkt hun komst ondersteund te worden door nationale beleidsplannen, zoals de Nota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV, 2000). Mede in deze nota zijn de zogenoemde robuuste verbindingszones geïntroduceerd, waarvan een deel het ambitieniveau 'edelhert' meekreeg. Overijssel en Gelderland hanteren echter momenteel nog een nulstandbeleid ten aanzien van het edelhert, wat betekent dat edelherten buiten de Veluwe en Oostvaardersplassen als ongewenst aangemerkt worden. Ter onderbouwing wordt vaak verwezen naar de beleidsnota Jacht en Wildbeheer (LNV, 1993), hoewel in dezelfde nota ook staat dat edelherten onder voorwaarden best buiten de Veluwe en Oostvaardersplassen mogen voorkomen. Deze voorwaarden houden in dat goed gekeken moet zijn naar (landbouw)schade, verkeersveiligheid en geschiktheid van het gebied voor edelherten. De provincies kunnen dus zelf gemotiveerd afwijken van dat nulstandbeleid. Limburg doet dat al en provincies als Utrecht, Overijssel en Drenthe zijn de (on)mogelijkheden voorzichtig aan het verkennen. Ook Gelderland zal na moeten denken over hoe om te gaan met edelherten buiten de Veluwe. Zeker als de aansluitingen op de robuuste verbindingen via de zogenoemde Veluwse 'poortgebieden' het levenslicht gaan zien.

Herintroducties Inmiddels weten we ook dat pogingen om edelherten elders in Nederland te herintroduceren op weinig draagvlak kunnen rekenen. De edelherten in het Weerterbos zitten sinds 2005 in het 'uitwenraster' dat nog steeds hun 'leefgebiedraster' is. En recentelijk werd een poging van Staatsbosbeheer om in het Nationaal Park Meinweg ook edelherten in een raster te introduceren door de minister van LNV verhinderd. Oorzaak: te veel negatieve ingediende zienswijzen. Mensen zijn in de relatief korte tijd dat edelherten

niet meer in hun directe leefomgeving voorkomen, volledig vervreemd van het dier en zien vooral problemen. Nu is het zo dat bij spontane kolonisatie niet de minister van LNV het bevoegde gezag is (zoals bij actieve herintroducties), maar de provincies zelf. Daarnaast geldt dat het bij spontane kolonisaties altijd om kleine aantallen dieren gaat, die bovendien vaak nomadisch zijn en zich niet snel ergens blijvend vestigen. Voor het draagvlak is spontane en geleidelijke kolonisatie, gefaciliteerd door verbindingen tussen natuurgebieden, dus verreweg te verkiezen boven actieve herintroductie.

Politiek Uiteindelijk zal de keuze gemaakt moeten worden door de verschillende provincies afzonderlijk. Nu de edelherten spontaan terug blijken te komen, lijkt het verstandig om het nulstandbeleid – in geografische zin – gedeeltelijk op te heffen. Dit kan in potentiële leefgebieden die niet erg schadegevoelig of verkeersonveilig zijn. In Overijssel zijn dit bijvoorbeeld het Nationaal Park Sallandse Heuvelrug in combinatie met de Vechtdalbossen rondom Ommen. Belangrijk blijft dat vooraf duidelijkheid geschapen wordt over hoe omgegaan zal worden met eventuele land- en bosbouwschade, hoe de verkeersveiligheid te maximaliseren is en welke aantallen geaccepteerd worden.

Vergeten Spontane kolonisatie laat ook zien wat we vergeten waren: dat edelherten niet representatief zijn voor grote aaneengesloten bos-heidelandschappen zoals de Veluwe, maar dat ze zich ook in kleinschalig, halfopen cultuurlandschap prima kunnen handhaven. Er moet wel aan een aantal basisvoorwaarden voldaan worden. Het gaat dan vooral om rust en ruimte in de vorm van gebieden waar ze zich bij verontrusting in kunnen terugtrekken. Voedsel is geen beperkende factor; dat is er in overvloed.
Wij zijn het misschien vergeten, maar bij onze oosterburen bestaat het nog. We hoeven dus niet ver over de grens om te ervaren hoe het ook weer is: edelherten in je directe leefomgeving.

Bas Worm,
Voorzitter a.i. Vereniging Het Edelhert
basworm@hetedelhert.nl

Historische gegevens

Achterhoek

Het historische materiaal over edelherten in de Achterhoek is een stuk schaarser dan dat van Twente. In 'Een Koning in Ballingschap' (Van den Hoorn, 1996) wordt melding gemaakt van een vondst bij Neede, gelegen in Oost-Gelderland. Daaruit blijkt dat het edelhert hier al meer dan 200.000 jaar geleden leefde. De Atlas van de Nederlandse Zoogdieren (KNNV, 1992) geeft nog wel wat recentere hits: "In de Achterhoek en Limburg werden vooral rond 1945, incidenteel nog tot 1960, waarnemingen gedaan van edelherten die afkomstig waren uit Duitsland". Maar dan droogt de opsomming van het historische feitenmateriaal weer snel op.

Foto bas Worm

Bever. Foto Manon Kaandorp en Cynthia Lange

Weinig jongen, hoge dichtheden bij onderzochte bevers

15 jaar bevers in Gelderse Poort

De bever *(Castor fiber)* is alweer een tijdje terug in ons land. Sinds 15 jaar ook in de Gelderse Poort. Aan de hand van schattingen wordt de verspreiding en uitbreiding van de dieren gevolgd. Maar hoe zit het nu precies? Met behulp van verschillende methoden werden de bevers in het natuurgebied de Kekerdomse- en Millingerwaard bij Nijmegen onder de loep genomen.

Manon Kaandorp en Cynthia Lange

De bever *(Castor fiber)* hoort van oorsprong thuis in het waterrijke Nederlandse landschap, maar door jacht en habitatvernietiging in de afgelopen eeuwen is de beverpopulatie in 1826 verdwenen uit Nederland. Ook in andere Europese landen zijn beverpopulaties in die periode flink achteruit gegaan. Meer inzicht in de rol van dit dier als sleutelsoort bij natuurlijke processen heeft ervoor gezorgd dat men het dier terug wilde in het ecosysteem. Door hun houtbehoefte zorgen ze voor natuurlijk onderhoud van oevers. Ze houden de boomgroei in toom, maken open plekken en zorgen voor een gevarieerde structuur en leeftijdsopbouw van het bos. Sinds de eerste herintroductie in 1988 in de Biesbosch is de bever weer terug in Nederland.

In 1994 zijn er bevers uitgezet in de Gelderse Poort, in de uiterwaarden van de Waal ten oosten van Nijmegen. Eén van de grootste uiterwaarden van dit gebied is de Kekerdomse- en Millingerwaard. Dit is een aaneengesloten gebied van 500 hectare dat jaarlijks te maken heeft met grote fluctuaties in de waterstand.

Nachtkijkers De kolonisatie van bevers op zoek naar nieuwe gebieden binnen en buiten de Gelderse Poort gaat langzaam en er is weinig bekend over de precieze populatieomvang en de reproductie. Om hierin meer duidelijkheid te krijgen is een onderzoek uitgevoerd naar de populatiegrootte, -structuur, verspreiding van bevers, locaties en omvang van territoria, het reproductiesucces en de avondactiviteiten van bevers in de Kekerdomse- en Millingerwaard. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van ARK Natuurontwikkeling, in samenwerking met Staatsbosbeheer en de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort.

Het onderzoek vond plaats van juli tot en met december 2009 met behulp van drie verschillende methodes. Ten eerste is er een inventarisatie gemaakt van beversporen zoals burchten, merkhopen (territoriummarkeringen), wissels, pootafdrukken en knaagsporen. Ten tweede zijn er tegelijkertijd meerdere fotovallen gebruikt om de aanwezigheid van bevers te bepalen. Ten slotte zijn de bevers direct geobserveerd, voornamelijk tijdens avondobservaties met behulp van verschillende nachtkijkers.

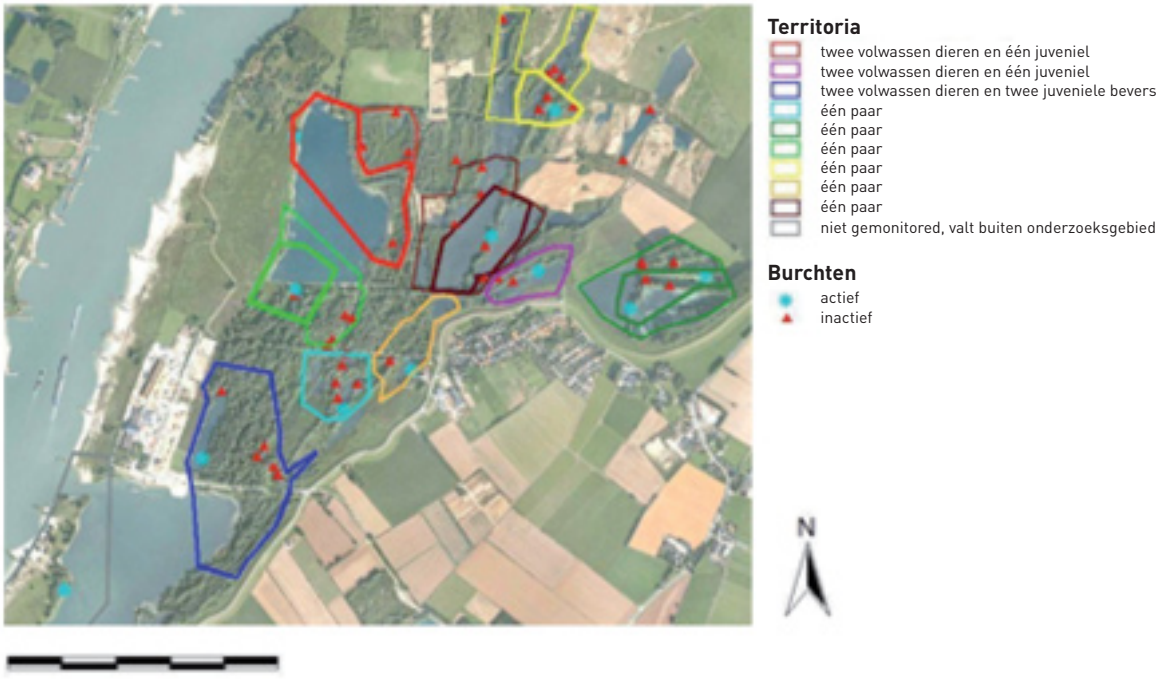
Fotovallen Het nauwkeurig monitoren van bevers is intensief en tijdrovend, doordat elke burcht een andere aanpak vergt en bevers vooral 's nachts actief zijn. De combinatie van de inventarisatie van beversporen, het gebruik van fotovallen en avondobservaties leverde de beste resultaten op. Het beschikken over goede apparatuur is daarbij zeer belangrijk. Uit het onderzoek bleek dat bevers tijdens avondobservaties zonder geschikte nachtkijkers slecht tot niet waar te nemen waren. Ook bleken niet alle types fotovallen even geschikt voor beveronderzoek doordat sommige langere tijd nodig hadden om een foto vast te leggen of minder gevoelig waren dan andere fotovallen.

De fotovallen gaven zonder verstoring informatie over de aanwezigheid van bevers. Door meerdere fotovallen tegelijk zowel op wissels als bij burchtingangen van één territorium te plaatsen kon in sommige gevallen vastgesteld worden hoeveel bevers er aanwezig waren. In enkele gevallen waren er geen goede plaatsingsmogelijkheden voor een fotoval door gebrek aan duidelijke wissels en/of foerageerplekken. Hierdoor werden er soms slechts enkele foto's met bevers van een burcht verkregen, en soms wel honderden. De tijdsduur van het gebruik van fotovallen bij een burcht varieerde afhankelijk van de mogelijkheid om de vallen goed te plaatsen. De fotovallen fotografeerden overigens niet alleen bevers, maar onder meer ook vossen, dassen, reeën, ratten, reigers en steenmarters.

Reproductie In totaal zijn er 18 volwassen bevers waargenomen waarvan de paarvorming compleet is. Van deze negen beverparen hebben er twee in 2009 één jong ter wereld gebracht en één paar twee jongen. Er zijn verder geen jongen van vorige jaren gevonden en ook geen solitair levende bevers. Dit duidt op een laag reproductiesucces over meerdere jaren, want normaal krijgt elk beverpaar jaarlijks gemiddeld twee jongen. De grootte van tandafdrukken op afgeknaagde takken is een indicatie voor de leeftijd van een bever. Tandafdrukken met een doorsnede van 3,0 mm of kleiner zijn alleen op die plaatsen gevonden waar later juveniele (jonge) bevers werden geconstateerd. Tandafdrukken van oudere bevers zijn tot minimaal 10,0 mm breed gevonden.

Uit het onderzoek bleek verder dat er in het gehele gebied meer dan vijftig burchten te vinden zijn, waarvan er slechts tien daadwerkelijk bewoond werden. Dit hoge aantal burchten is in het rivierengebied nodig in verband met de fluctuerende waterstanden. Wanneer bij een laag waterpeil een ingang droog komt te liggen, kunnen er ook andere dieren de burcht binnen komen. Om ook bij lage waterstanden optimaal beschermd te zijn, verplaatst een beverfamilie zich naar een burcht waarvan de ingang zich nog wel onder water bevindt. Bij hoge waterstanden komen dergelijke laaggelegen burchten onder water te liggen, waardoor de hoger gelegen burchten juist weer van belang zijn.

Draagkracht De bevers waren verdeeld over negen dicht bij elkaar gelegen territoria, zie figuur 1. Deze territoria zijn bepaald door middel van een inventarisatie van vraatsporen, wissels, merkhopen, de ligging van (actieve) burchten en de locatie

Figuur 1 Beverburchten en territoria in de Kekerdomse- en Millingerwaard (er is onderscheid gemaakt tussen laagwaterterritoria (dikke lijn) en vermoedelijke hoogwaterterritoria (dunne lijn)

van waargenomen bevers. Met behulp van de negen beverfamilies en de berekende totale oeverlengte in de Kekerdomse- en Millingerwaard door Helmer in 1993, kon de territoriumgrootte bepaald worden. Elk territorium in dit gebied beschikt gemiddeld over iets minder dan één kilometer aan oeverlengte per territorium. In Europa liggen de gemiddelden vaak hoger, soms tot wel tien kilometer per territorium (Kurstjens & Bosman 2000). Dit betekent dat er sprake is van een hoge bevolkingsdichtheid in de Kekerdomse- en Millingerwaard.

Van de vijf oorspronkelijk uitgezette bevers in de Kekerdomse- en Millingerwaard hebben twee dieren, een moeder en zoon, zich daadwerkelijk weten te vestigen en de eerste jonge bevers grootgebracht. In 1999 zijn nog eens twee bevers uitgezet, broer en zus, die echter wegtrokken voordat ze zich konden reproduceren.

In figuur 2 is de populatieontwikkeling weergegeven vanaf 1994 tot heden. Na een korte afname vlak na de uitzetting en een flinke stijging in de populatiegrootte in de daaropvolgende jaren, is het aantal sinds 2005 stabiel en lijkt de draagkracht van het gebied voor de bever bereikt.

Inteelt Tijdens de eerste jaren na uitzetting zijn de bevers gemonitord met behulp van zenders en oormerken. Doordat er na uitvoerig literatuuronderzoek geen nieuwe vestigingen in de waard bekend zijn van bevers elders uit de Gelderse Poort die zouden hebben kunnen leiden tot reproductie, is het mogelijk dat alle nu aanwezige bevers afkomstig zijn van de oorspronkelijk uitgezette moeder en haar zoon. Dit betekent dat er een hoge mate van inteelt is opgetreden. Ingeval er toch een uitwisseling van bevers heeft plaatsgevonden, zou dit resulteren in een lager inteeltpercentage. Maar ook dan zou er een vrij hoge mate van inteelt te verwachten zijn, afhankelijk van de generatie waarin de bevers zich bevinden, aangezien de inteelt toeneemt naarmate de generaties oplopen. Eén 'vreemde' bever, die meedoet aan de voortplanting, verlaagt namelijk alleen voor de volgende generatie de inteelt. Daarna gaat de mate van inteelt weer omhoog, tenzij er herhaaldelijk uitwisseling plaatsvindt.

Inteelt en de hoge populatiedichtheid kunnen redenen zijn voor het lage aantal gevonden jonge bevers en daarmee voor de langzame verspreiding in de Gelderse Poort, aangezien het bekend is dat inteelt en de populatiedichtheid invloed hebben op het reproductiesucces en de 'fitness' van een dier. Andere oorzaken voor de langzame verspreiding die hier een rol kunnen spelen, zijn de gebiedsinrichting van de uiterwaard wat het migreren van jonge bevers bemoeilijkt en sterfte door het verkeer. De hoge populatiedichtheid op zich zou een gevolg kunnen zijn van de gebiedsinrichting van de uiterwaard.

Conclusie Sinds de herintroductie van bevers in de Kekerdomse- en de Millingerwaard hebben de bevers zich weten te handhaven en een populatie tot stand weten te brengen. Ze beschikken over veel burchten om zich aan te kunnen passen aan grote waterfluctuaties. De laatste jaren is er sprake van een laag reproductiesucces en een hoge bevolkingsdichtheid. De draagkracht van het gebied voor deze bevers lijkt bereikt te zijn. Ook is de verspreiding van de dieren naar nieuwe gebieden langzaam. Hierbij zou inteelt een oorzaak kunnen zijn voor de lage reproductie.

Een DNA-onderzoek naar de exacte mate van inteelt in de populatie zou uitslag kunnen geven of bijplaatsing van 'nieuwe genen' in dit gebied wenselijk is of niet. Ook het creëren van nieuwe migratiemogelijkheden zou als een (gedeeltelijke) oplossing kunnen dienen om de verspreiding van de bevers te bespoedigen. Verder is een jaarlijkse nauwkeurige monitoring sterk aan te bevelen om te populatietrend

Door bever omgeknaagde boom in het onderzoeksgebied. Foto Kaandorp en Lange

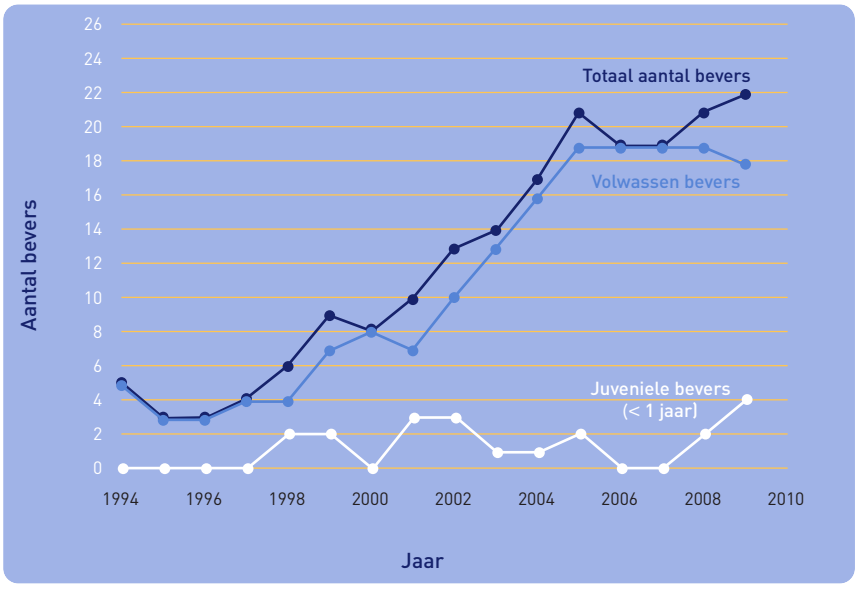

Het plaatsen van een cameraval. Foto Kaandorp en Lange

te kunnen blijven volgen. Hierbij kan het zoeken door vrijwilligers naar takjes met tandafdrukken van 3,0 mm of kleiner als ondersteuning dienen om juveniele bevers op te sporen. Hierbij dient echter eventuele verwarring met sporen van de beverrat in gedachten gehouden te worden. In de Kekerdomse- en Millingerwaard is de beverrat ten tijde van het onderzoek echter niet waargenomen.

Manon Kaandorp en Cynthia Lange
Wildlife Management, Van Hall Larenstein, Leeuwarden
manon.kaandorp@wur.nl
lange.cynthia@gmail.com

Woord van dank Het onderzoekrapport is tot stand gekomen met behulp van beschikbaar gestelde informatie, materialen en faciliteiten door ARK Natuurontwikkeling, Staatsbosbeheer en de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort. Daarnaast willen wij de volgende personen graag bedanken: Bart Beekers, Johan Bekhuis, Gijs Kurstjens, Theo Meijer, Freek Niewold, Stefan Vreugdenhil en Harry Woesthuis. Zonder de enthousiaste medewerking van deze mensen was het onmogelijk geweest om het onderzoek uit te voeren en het rapport samen te stellen.

Figuur 2 **Aantalverandering van de bevers in de Kekerdomse- en Millingerwaard van 1994 tot en met het najaar van 2009 (gereconstrueerd aan de hand van literatuur[1], pers. comm. Niewold, 2009 en eigen waarnemingen)**

1) Bekhuis et al. 1995; Helmer 1993; Müskens 1998; Niewold 2001, 2002, 2004, 2005, 2007, 2009; Niewold & Müskens 2000; Niewold et al. 1998; Teunissen 2004

Bevers in Rijnstrangen

De uiterwaarden aan de noordzijde van de Rijn in de Gelderse Poort worden de Rijnstrangen genoemd. Hier wordt de beverpopulatie, die het resultaat is van dezelfde uitzettingen die hebben geleid tot de beverpopulatie in de Kekerdomse- en Millingerwaard, onderzocht door vrijwilligers van de Beverwerkgroep Nederland.
In de wintermaanden worden elk jaar de burchten en andere beversporen in beeld gebracht. Sinds 2009 worden er ook zogenoemde 'simultaantellingen' georganiseerd. Bij deze tellingen worden de verschillende burchten – inmiddels 23 in totaal – tegelijkertijd geobserveerd. Door het tijdstip van de waarnemingen en de richting die een waargenomen bever op gaat te noteren, kunnen dubbeltellingen worden uitgesloten. Op deze manier kan een minimumaantal bevers worden bepaald.
In augustus 2009 werden er 22 bevers gezien

Foto Kaandorp en Lange

en in augustus 2010 zijn er 25 bevers geteld, waarvan minimaal vier jongen. Doordat van 2010 ook bekend is dat in een burcht die buiten de tellingen was gelaten ook drie bevers leven, kan ervanuit worden gegaan dat in de Rijnstrangen minimaal 28 bevers voorkomen. Op basis van deze beperkte tellingen kan niet worden geconstateerd of ook hier sprake is van een laag reproductiesucces, zoals aan de orde lijkt in de zuidelijker gelegen Kekerdomse- en Millingerwaard.

Gerrit Kolenbrander, Beverwerkgroep Nederland

Verder lezen?

- Voor meer gedetailleerde informatie over dit onderzoek is op de website www.geldersepoort.net onder Publicaties het gehele rapport "Uitbreiding bevers langzamer dan gedacht?!" beschikbaar
- Zie de website van de Zoogdiervereniging voor de nieuwsbrieven van de Beverwerkgroep Nederland (onder Publicaties)

Bruinvis. Foto Richard Witte van den Bosch

De bruinvis is terug in de Oosterschelde

De bruinvis is terug in de Nederlandse Delta en plant zich er zelfs voort. Dat blijkt uit onderzoek van Stichting Rugvin, dat op verzoek van WNF Nederland wordt uitgevoerd. De onderzoekers willen achterhalen hoeveel bruinvissen er in de Oosterschelde leven, of de dieren jaarrond aanwezig zijn, of ze door de Oosterscheldekering heen zwemmen én of de dieren zich hier ook voortplanten.

Frank Zanderink en Nynke Osinga

Na jarenlange geringe aanwezigheid van de bruinvis (Phocoena phocoena) in de Noordzee in de laatste decennia van de vorige eeuw, zijn de aantallen bruinvissen de afgelopen jaren sterk toegenomen. Bruinvissen worden nu regelmatig gezien nabij de kust en op volle zee. Voor het grote publiek is dit echter relatief onbekend. Daarom besloot Stichting Rugvin in 2005 zelf onderzoek te verrichten naar de aanwezigheid van bruinvissen en andere walvisachtigen in de Noordzee en de gevonden data breed uit te dragen naar de Nederlandse bevolking. Gekozen is om maandelijks vanaf de Stena Line veerboten tussen

Hoek van Holland en Harwich (UK) een survey uit te voeren. Sinds 2005 worden meerdere fluctuaties in de populatiedynamiek van de bruinvis en witsnuitdolfijn waargenomen. Zo is duidelijk dat de bruinvissen in het najaar vanuit het noorden langzaam naar de wateren voor de Nederlandse kust trekken met een duidelijke piek in de late winter en vroege voorjaar. De piek van een tweedaagse survey in april 2010 was zelfs enkele honderden dieren groot.

Oosterscheldekering Toen de Zeeuwse wateren nog in verbinding stonden met open zee, waren waarnemingen van bruinvissen blijkbaar heel gewoon. Wijlen Hans Warren, die aan de Westerschelde woonde, schreef in zijn natuurdagboek "Ik ging naar de Noordnol." Natuurdagboek 1936-1942 in 1940: "Een school voorbij zwemmende bruinvissen bracht veel commotie teweeg onder de meeuwachtigen. Ze gingen vlak boven het water vliegen, allemaal in dezelfde richting. Tegen de tijd dat de rugvinnen van de bruinvissen boven water zouden komen, plonsden er tientallen sterns gelijk neer. Er waren ook dwergmeeuwen bij, jonge en oude met gitzwarte, witgezoomde ondervleugels. Ongetwijfeld jagen de duikende dieren veel vissen voor zich uit."
In de jaren tachtig werd de Oosterscheldekering gebouwd: een bouwwerk van negen kilometer dat de Oosterschelde bij zware storm afsluit van de Noordzee. Normaal staan alle poorten van 42 meter breed open en kan het zeewater bij eb en vloed vrijelijk naar binnen of buitenstromen. Het is niet aannemelijk dat er in de jaren tachtig al bruinvissen aanwezig waren in de Oosterschelde. Hierover is geen informatie bekend. Schippers van Rijkswaterstaat, vissersboten en plezierjachten laten weten dat zij sinds een jaar of tien bruinvissen zien in de Oosterschelde. In 2009 besloot Rugvin in samenwerking met het WNF een onderzoeksprogramma op te stellen om meer te weten te komen over de bruinvis in de Oosterschelde. De meest dringende vragen zijn: hoeveel dieren leven er in de Oosterschelde; planten zij zich hier voort en zwemmen de bruinvissen door de kering ook naar de Noordzee of zijn ze ingesloten?

Rugvinnen Om het aantal dieren in de Oosterschelde vast te stellen besloot Frank Zanderink, initiator van Rugvin, om het gebied letterlijk uit te kammen aan de hand van een scan met meerdere boten tegelijk. In september vorig jaar voeren acht boten parallel aan elkaar onder ideale weersomstandigheden (Bft 0-1) vanaf de Oosterscheldekering naar het oosten. Iedere boot had minimaal drie ervaren waarnemers aan boord en er was overlap in het gebied wat elke bemanning kon overzien tussen de boten. In totaal werden na uitsluiting van dubbeltellingen 37 dieren geteld waarvan vijf kalfjes. De kans dat er dieren aan het oog waren onttrokken was minimaal, aangezien het water zo vlak als een spiegel was. Het geoefende oog van de waarnemers spotte iedere rimpeling in het water. Dit jaar, op 22 mei, werd een tweede scan uitgevoerd onder minder gunstige omstandigheden (Bft 3-4). Op deze dag telden de waarnemers vijftien bruinvissen. Hiermee is echter wel aangetoond dat de dieren zowel in het voorjaar als in het najaar in een relatief grote groep aanwezig zijn in de Oosterschelde. Eind juni 2010 zijn tijdens korte boottochten door Rugvinwaarnemers kalfjes waargenomen, wat aantoont dat de dieren zich hier voortplanten.

De C-pod (grijze buis) wordt opgehaald om de data af te lezen. Foto Wouter Jan Strietman

Akoestisch onderzoek Naast de tellingen die Rugvin uitvoert, wordt de aanwezigheid van bruinvissen in de Oosterschelde gedurende het hele jaar ook bevestigd door waarnemingen van schippers en recreanten op het water. Maar de vraag die hieruit voortkomt, is waarom de bruinvissen niet, net als hun soortgenoten in de Noordzee, in het voorjaar naar het Noorden wegtrekken. Zijn de dieren misschien toch min of meer opgesloten?
Bruinvissen zijn namelijk erg gevoelig voor onderwaterlawaai en dat is ter hoogte van de kering bijna 24 uur per dag aanwezig. Het zeewater dat bij eb en vloed naar binnen stroomt maakt veel lawaai en dit valt binnen het bereik dat bruinvissen kunnen horen. Toch zullen ze ooit een keer naar binnen zijn gezwommen. Vier keer per dag valt de stroming tijdens de kentering stil. Zou dit de kans zijn voor bruinvissen om ongestoord door de kering naar binnen (en naar buiten?) te zwemmen? Om dit aan te tonen heeft Rugvin drie C-pods aangeschaft. Een C-pod is een digitale hydrofoon –een microfoon onder water- die gedurende een lange periode al het onderwatergeluid registreert en opslaat. Een speciaal programma filtert het door bruinvissen geproduceerde geluid eruit.
Sinds eind vorig jaar hangen twee C-pods in het water van de Oosterschelde aan vlotten van de veiligheidslijnen van de kering. Eén C-pod hangt aan de Noordzeekant op enkele honderden meters van de kering. Dankzij samenwerking met Rijkswaterstaat is het mogelijk om regelmatig vanaf de boot de Hammen met kapitein Peter Koppenaal de C-pods te voorzien van nieuwe batterijen en de opgeslagen data te verzamelen. Als een bruinvis door de kering heen zwemt, verwachten de onder-

Bruinvis

Phocoena phocoena

Herkenning:	Lage rugvin, bovenlichaam grijs/zwart, buik en flanken wit
Lengte:	Zowel mannetje als vrouwtje 190 cm
Levensduur:	Zelden ouder dan 12 jaar
Leefgebied:	Kustwateren tot open zee, leeft in kleinere groepen (2-5 dieren)
Verspreiding:	Gematigde tot subarctische breedten in de noordelijke Atlantische en Grote Oceaan
Voedsel:	Zeevis zoals makreel, haring en ansjovis

Foto Wouter Jan Strietman

zoekers zowel binnen als korte tijd later buiten de kering (of vice versa) bruinvisgeluiden te registreren.

Succesvolle opnames Vooral aan de binnenkant van de kering zijn veel bruinvisgeluiden waargenomen. Een eerste analyse laat zien dat de bruinvissen bij alle getijden (eb, vloed en kentering) in de buurt van de C-pods zijn. De dieren lijken zich dus niet al te veel te storen aan de stroomgeluiden op enkele honderden meters afstand. Of bruinvissen ook vlakbij de kering komen, moet nog blijken. Ook zijn er nog geen aanwijzingen gevonden dat de dieren daadwerkelijk door de kering zwemmen. De komende maanden zullen de Rugvinners dit onderzoek voortzetten. Het kan echter ook zijn dat de bruinvissen vanwege de ruime hoeveelheid voedsel in de Oosterschelde simpelweg niet de behoefte hebben om weg te trekken en daarom in tegenstelling tot hun soortgenoten in de Noordzee niet naar het noorden wegtrekken.

Definitief Een deel van de vragen heeft Rugvin dankzij het onderzoek kunnen beantwoorden. De bruinvis heeft zich definitief gevestigd in de Oosterschelde en plant zich er zelfs voort. Hoeveel dieren er precies zijn is niet bekend, maar dat het er meer dan vijftien zijn is zeker. Het lopende onderzoek naar het zwemgedrag rond de kering geeft hopelijk binnenkort meer informatie.

Frank Zanderink en Nynke Osinga,
Stichting Rugvin
rugvin@planet.nl

Rugvinnen scannen op de Oosterschelde. Foto Wouter Jan Strietman

Verder lezen?

- Kijk voor het nieuwtjes op www.rugvin.nl of breng een bezoek aan de Oosterschelde. www.npoosterschelde.nl

Tom Bade.

Tom Bade, natuurbeschermer met verstand van geld

Wild van de economie

Wild? Betekent dat niet een jaarlijkse schadepost van miljoenen euro's per jaar? Zijn dat niet muskusratten die dijken ondergraven, ganzen die weilanden millimeteren en wilde zwijnen die op hinderlijke wijze auto's in de weg lopen? Het is maar hoe je het bekijkt. Want er blijkt een keerzijde aan de financiële medaille waardoor de balans volledig naar de andere kant doorslaat. Tom Bade, bevlogen natuurbeschermer met eurotekens in de ogen, schreef er samen met zijn collega's van Triple E een boek over dat leest als een spannend jongensboek: Wild van de economie.

Joke Winkelman

Je schreef al over de baten van natuur en landschap. Waarom nu een apart boek over de economie van het wild?
De hoeveelheid grofwild, en vooral het aantal wilde zwijnen op de Veluwe, is een jaarlijks terugkerend thema in de Nederlandse media: er zouden te veel zwijnen zijn, deze dieren zorgen voor overlast en schade, dus moet het aantal zwijnen drastisch worden teruggebracht. Maar diezelfde zwijnen zorgen ook voor files omdat steeds meer mensen het spannend vinden zelf een wild zwijn in de natuur te zien. Een belangrijke bijkomstigheid is dat deze mensen met hun portemonnee komen. Zij vereren de lokale horeca met een bezoek, schaffen speciale buitensportkleding, verrekijkers en fototoestellen aan, en gaan mee met wildexcursies. Kortom: zij laten een spoor van bestedingen achter, die allemaal aan de aanwezigheid van grofwild gerelateerd kunnen worden. Dat was voor Triple E aanleiding om een studie uit te voeren naar de baten van grofwild in Nederland. Daarbij vonden wij de Zoogdiervereniging, mede in het kader van hun Jaar van het Wild Zwijn, al snel aan onze zijde.

Wat moet ik me bij zo'n studie voorstellen?
Om de baten van natuur in kaart te brengen, hebben wij een speciaal model ontwikkeld [zie ook kader]. Dat model ziet natuur als een bedrijf waarin geldstromen rondgaan op basis van financiële transacties in de reële economie. Het gaat om echt geld, dat voor iedere accountant controleerbaar is. De baten zijn daarbij niet alleen gerelateerd aan functies van de natuur die de mensheid dienen, zoals kubieke meters hout of kilo's vlees, maar juist ook aan functies die het welzijn van mensen bevorderen. Denk aan mensen die in de natuur recreëren om te ontspannen of die in de natuur sneller genezen. We hebben nu onderzocht of grofwild die natuur extra belevingswaarde geeft en meer geld in het laatje brengt.

Een nieuwe aanpak in de natuurbescherming?
Ja, het gaat daarbij om de alom gehanteerde intrinsieke waarde van wild versus een nieuw denken rond geld, om de baten van wildbeleving, om de extra bestedingen van bezoekers die zijn te herleiden tot natuur en het daarin voorkomende wild. Dat is een nieuwe denkwereld, zowel voor de natuurbescherming als de politiek.

Hoezo voor de politiek?
Ook de politiek gaat alleen maar uit van de intrinsieke waarde van natuur en kent er geen enkele geldelijke waarde aan toe. Rond het thema grofwild en wilde zwijnen zijn zij echt van het rechte pad af. Het beleid rond wilde zwijnen gaat niet uit van visie, maar is slechts een reactie op ongelukken.

Hoe hebben jullie deze studie aangepakt?
We hebben ons gericht een aantal gebieden waar het goed gaat met grofwild of waar herintroductie daarvan succesvol was. In die gebieden hebben wij de door dit wild ontstane baten beschreven: voor wild op de Veluwe, voor damherten in de kop van Schouwen en de Manteling van Walcheren, voor zeehonden in de Waddenzee, en voor geherintroduceerde otters in de Weerribben-Wieden en bevers in de Gelderse Poort en Biesbosch. Ook de baten van nieuwkomers, zoals wolf, lynx en die ene zogenaamde poema hebben we bekeken. Daarnaast passeren aan jacht gerelateerde opbrengsten en de door grofwild veroorzaakte schade de revue. In de genoemde gebieden hebben wij ondernemers, recreanten en terreinbeheerders uitgebreid geïnterviewd. In het boek beschrijven wij stap voor stap onze speurtocht naar die baten.

Wat waren de belangrijkste uitkomsten?
Zoogdieren worden door grote groepen natuurrecreanten als zeer aaibaar ervaren, wild blijkt voor hen vaak de icoon van veel natuurgebieden, en voor veel mensen is wild het recreatiedoel. Wild maakt van natuur een werkelijke belevenis en geeft daarmee een toegevoegde waarde aan het product natuur. Het grappige is dat het niet eens nodig is dat mensen het wild ook echt zien, alleen al het feit dat het er zit, is voor hen al geweldig.
Jammer genoeg gaan natuurbeheerders en natuurbeschermers met die baten nogal oenig om. Ze onderschatten de betekenis van wildbeleving en de financiële opbrengsten daarvan en doen er weinig mee. Ze denken te veel in termen van inventarisatiegegevens of beheer, die op zich interessant zijn, maar niet voor de gemiddelde recreant. Wild is een toeristisch

Triple E

Tom Bade (1961) is directeur van Triple E, een organisatie die is gespecialiseerd in kennisontwikkeling over de relatie tussen economie, natuur en natuurbeleving ("Economy, Ecology, Experience"). Hij wist als achtjarige al wat hij later wilde studeren: biologie of geografie. Het werd milieugeografie met specialisme natuur en landschap. Na bij de gemeente Deventer en bij TNO gewerkt te hebben, kwam hij in 1995 bij KPMG terecht. Daar sloop de economie zijn natuurgerichte blikveld binnen en kreeg hij steeds meer 'verstand van geld'. In 2006 vond hij het welletjes bij KPMG en richtte hij samen met Olivier van der Schroeff Triple E op.

Gewone zehonden. Foto iStockPhoto.com

Natuurbaten

Onder leiding van Tom Bade ontwikkelde Triple E een methodiek om de baten van natuur in geld uit te drukken, het financieel-economisch besluitvormingsondersteunend model (Febo-model). Bade is bezig met een proefschrift over dit onderwerp, want hij zou het onterecht vinden als anderen met de eer van dit gedachtegoed zouden strijken. Maar, zo stelt hij, die promotie is bijzaak. Het gaat hem en Triple E vooral om door goede gegevens in combinatie met een pakkend verhaal onderwerpen op de (politieke) agenda te zetten. Mensen van diverse pluimage door het hele verhaal heen trekken is daarbij hun specialisme.

Foto van marmot die de rollen eens omdraait, favoriete foto van Tom Bade uit 'Wild van de economie'. Foto iStockPhoto.com

product dat voor iedereen toegankelijk moet zijn, en moet niet devalueren door een verkeerde houding van de professionals.

Verkeerde houding van professionals?

In Nederland is echt sprake van ecologisch autisme. Met enorme oogkleppen op kijken beheerders, beschermers en inventariseerders naar 'hun' natuur, terwijl zij de gewone mens, die net zo van de natuur geniet als zijzelf, negeren of zelfs bewust afsluiten van die ervaringen. Juist natuur en zeker grofwild zou deskundigen en burgers bijeen moeten brengen, mede ten behoeve van de bescherming van diezelfde natuur. Overheden en maatschappelijke organisaties moeten zich daar meer rekenschap van geven.

Noem eens een paar baten?

Neem de Veluwe. Daar is 65 procent van de omzet van bedrijven natuurgerelateerd.

'Een deel van de baten van wildbeleving moet retour naar de bescherming van datzelfde wild.'

Dat wil zeggen dat op de Veluwe jaarlijks 450 miljoen euro aan inkomsten en 48.100 banen terug zijn te voeren op de aanwezigheid van natuur. Bijna een kwart daarvan, 102 miljoen euro, is direct te relateren aan de aanwezigheid van wild. Daarvan betreft 13 miljoen euro uitgaven voor speciale uitrusting en 0,5 miljoen euro voor wildexcursies. Kun je nagaan wat een financieel potentieel op de Veluwe ligt als je daar slim mee omgaat. Op de Veluwe hebben we echt meer wilde zwijnen nodig. Dat dier hoort daar, is goed voor het ecosysteem én is goed voor de economie.

En de schade?

In 2008 bedroeg de schade ten gevolge van wildaanrijdingen op de Veluwe net geen 2 miljoen euro. Tel je daar de door wild veroorzaakte landbouwschade bij op, dan kom je in totaal op 2,2 miljoen euro. Dat is pakweg 2 procent van de baten.

Voor wie is dit boek bedoeld?

Voor al die beleidsmakers, gedeputeerden en wethouders die in hun besluitvorming

met wild te maken hebben. Onze boeken zijn altijd voor 'de tegenpartij' geschreven, voor hen die het niet met ons eens zijn. Maar ook biologen en natuurbeheerders moeten de juiste economische bagage hebben. Op inspraakavonden, tegen bezoekers, in beheerplannen, in debatten met ondernemers, moeten ook zij een goed verhaal hebben. Met een mooi boek gebaseerd op goede gegevens helpen wij hen onze tegenstanders te verleiden tot andere gedachten.

Wat kan de Zoogdiervereniging met dit boek?

Ons boek toont dat wild in ons land levend veel meer waard is dan dood. Met die wetenschap kun je je als natuurbeschermer positief onderscheiden. Het boek dient daarbij als steun in de rug bij het uitleggen van het concept van de economie van het wild. Dat geldt voor bureaumedewerkers, bestuursleden, vrijwilligers en werkgroepen van de Zoogdier- vereniging. Grofwild is veel waard, de prijs-kwaliteitverhouding ervan is haast oneindig. Het boek helpt de Vereniging om te zeggen: "Wij zijn belangrijk, wij doen er toe, zeker met deze gegevens in de hand."

Wat betekent dat in de praktijk?

Het betekent dat de Zoogdiervereniging zich niet alleen op het Ministerie van LNV zou moeten richten, maar op iedereen die bezig is met 'economische zaken', van rijk en provincie tot gemeente. Met hen moeten nieuwe allianties worden afgesloten. Vergeet ook de toeristische sector niet. Lokale ondernemers zien het financiële belang van wild allang, zij organiseren vaak zelf al wildexcursies voor hun gasten.

Samenwerking met hen ligt dus voor de hand. LNV zit te veel in de subsidiërende sfeer. Van die reactieve sfeer rond subsidies moet de natuurbescherming zo snel mogelijk af. Natuurbeschermers moeten veel proactiever worden. Zij moeten af van uitgangspunten als 'het gaat slecht met het grofwild' of 'het beleid deugt niet'. De Nederlandse natuurbescherming moet

'Op de Veluwe hebben we echt meer wilde zwijnen nodig.'

trotser zijn, de kreunende underdogrol, het kreunen om je eigen competenties, dat past niet meer. Een deel van de baten van wildbeleving moet retour naar de bescherming van datzelfde wild. Dan is ook meteen minder subsidie nodig en ontstaat meer vrijheid van handelen voor diezelfde natuurbescherming. Daar moet je open in zijn.

Door?

Door handig gebruik te gaan maken van het feit dat het plezier dat een inventariseerder of een natuurbeschermer ontleent aan de natuur precies hetzelfde plezier is dat die gewone bezoeker op zondagmiddag aan diezelfde natuur ontleent. Dat moet je die bezoeker niet ontzeggen. In de huidige natuurbescherming worden de beweegredenen en de goede inborst om van natuur en grofwild te genieten, tenietgedaan. Zonering van natuur is dom. Wild opsluiten in rustgebieden is ook dom. Professionals raggen ongestraft door alle natuur, en de rest van de geïnteresseerden stoppen wij, van die gedachtegang moeten wij snel af.

In het boek staan prachtige en ook heel humoristische foto's. Wat is jouw favoriete foto?

De marmot die door de camera kijkt! Briljant! Die is zelf gewoon mensen aan het kijken. Wild ziet ons veel meer dan dat wij wild zien, en wat denken ze dan als ze ons zo beschouwen? Die foto heeft dat allemaal in zich.

Heb je zelf iets met zoogdieren?

Beslist. Het zijn indrukwekkende dieren, zeker als je ze in grote aantallen ziet. Het gaat me niet om de aaibaarheid. Ik vind ze gewoon imponerend, ze zien, rennen en klimmen zoveel beter dan de mens. De mens is eigenlijk een mislukking van de schepping.

Heb je nog een favoriet zoogdier?

Nee, maar ik kan erg van grote zoogdieren genieten. Afgelopen herfst was ik met mijn dochters op zoek naar burlende edelherten. We lagen achter een heuveltje en keken voorzichtig over de rand. Liep er vlakbij een groep wilde zwijnen met wat runderen er tussen. Toen kwam op de achtergrond een edelhert langslopen. Zo prachtig, een echte natuurbeleving. Weet je waar ik echt gek op ben? Op wolven. Ik heb een keer een wolf gezien in Canada, in Banff National Park. Die stak uit het niets zomaar de weg over. Weet je, volgend jaar ga ik naar Ellesmere Island om wolven te kijken, daar verheug ik me nu al op. Maar in Nederland komt die wolf ook nog wel. Zes dagen wolf in Nederland, dat levert dan 1,3 miljoen euro voor de lokale economie op!

Dus toch een favoriet zoogdier!

Ach ja...

Verder lezen of bestellen?

• Wild van de economie, over de baten van bronst, burlen en andere beestachtige belevenissen.
Bade, T., R. Enzerink, B. van Middendorp & G. Smid. Triple E Productions, Arnhem.

Prijs voor leden van de Zoogdiervereniging is €19,95 inclusief verzendkosten, te bestellen door dit bedrg over te maken op giro 203737 t.n.v. de Zoogdiervereniging, o.v.v. 'Wild van de economie'.

De orka Morgan. Foto Roderik Peeters/Dolfinarium

Voor het eerst in 47 jaar

Orka in Nederland

Kort na midzomernacht, op 22 juni 2010, is ter hoogte van Lauwersoog in de Waddenzee een jonge orka ontdekt. Oorspronkelijk werd het dier aangezien voor een griend. Het dier is opgevangen in het Dolfinarium.

Richard Witte van den Bosch

De gevonden orka is een drieënhalve meter lang jong vrouwtje van ongeveer twee jaar oud en is behoorlijk ver weg van haar natuurlijke verspreidingsgebied geraakt. Vermoedelijk is ze het contact met haar moeder en familiegroep kwijtgeraakt en is ze de verkeerde kant opgezwommen terwijl ze niet in staat was om alleen aan voedsel te komen. Ze werd dan ook sterk verzwakt aangetroffen en wordt momenteel opgevangen bij SOS Dolfijn te Harderwijk.

Zwaardwalvis Orka's *(Orcinus orca)* zijn de grootste tandwalvissen die nog tot de dolfijnen worden gerekend. Ze zijn sterk sociaal en komen meestal in kleine familiegroepen in alle wereldzeeën voor, met een voorkeur voor koeler water. In het

meest noordelijke deel van de Noordzee nemen de aantallen recentelijk toe en thans worden ze daar regelmatig waargenomen, bijvoorbeeld begin juni toen drie medewerkers van de Zoogdiervereniging daar aan het varen waren. In het zuidelijke deel van de Noordzee, waaronder het Nederlands Continentaal Plat zijn ze normaliter afwezig. De orka die in juni bij Lauwersoog is aangetroffen, komt vermoedelijk uit de noordelijke Noordzee.
De zwaardwalvis, een andere naam voor orka, was ernstig verzwakt en is overgebracht naar het Dolfinarium in Harderwijk. Morgan, zoals het dier is genoemd, is inmiddels al tientallen kilo's aangekomen maar moet nog zo'n 150 tot 200 kilo aankomen voor ze op gezond gewicht is. Na een kuur tegen lintwormen eet ze ruim 25 tot 30 kilo vis per dag en ze weegt nu ruim 450 kilo. Uit de lage bloedwaarden blijkt dat ze nog niet helemaal gezond is. Bezoekers van het dolfinarium kunnen de orka via een camera bekijken, zodat het dier zo weinig mogelijk wordt verstoord.

Dwaalgast In de zuidelijke Noordzee is de orka slechts een dwaalgast. De laatste keer dat deze soort op de Nederlandse kust strandde was op 18 oktober 1963 bij Noordwijk aan Zee. Het betrof toen ook een vrouwtje. Dit is tevens de laatste melding uit de Nederlandse wateren. Op 10 oktober 1963 is nog een mannetje aangespoeld bij paal 23 op Texel. De enige keer eerder dat er levende orka's in de Nederlandse wateren zijn gezien was in 1947, toen Texelse vissers twee orka's zagen zwemmen, circa 40 kilometer ten noordwesten van Texel.

Het jonge vrouwtje dat op 22 en 23 juni bij Lauwersoog zwom, is zeer waarschijnlijk afkomstig uit de noordelijke Noordzee. Dieren die door het kanaal zwemmen worden meestal eerder in de Delta of langs de Hollandse kust gevonden. Jonge orka's blijven zo'n vier jaar lang afhankelijk van hun moeder, eerst vanwege de melk, later om te leren jagen. Vrouwtjes blijven vaak in dezelfde familiegroep als hun moeder en oma. Mannetjes verlaten meestal op latere leeftijd de familiegroep. In de noordelijke Noordzee, rond Schotland en Ierland, leven diverse familiegroepen. Het is nog onduidelijk in hoeverre de jonge orka al heeft geleerd om zelf voedsel te vangen en of ze ooit zelfstandig kan leven in de vrije natuur. Belangrijk daarbij is dat ze of haar eigen familiegroep weer terugvindt dan wel dat ze geaccepteerd wordt in een andere familiegroep.

Denemarken Het is bekend dat grijze zeehonden binnen enkele dagen vanuit Schotland (omgeving Aberdeen) naar de Waddenzee kunnen zwemmen, maar ook weer terug. Mogelijk is de jonge orka dus niet eens zo heel lang bij haar familie weg. Wel was ze sterk verzwakt en mager, wat erop wijst dat ze al een tijdje weinig tot niets heeft gegeten. Recent is het aantal orka's in de noordelijke Noordzee toegenomen. Daardoor neemt de kans op een zwervende orka in de zuidelijke Noordzee weer toe. Eind mei werd bij Denemarken ook al een orka gezien.

Richard Witte van den Bosch
richard@endemica.nl

De orka Morgan aan boord van de Krukel. Foto bemanning Krukel / Ministerie van LNV

Orka's in België

Er is slechts een zeer beperkt aantal strandingen van orka's in België bekend, alle van een korte periode in het midden van de negentiende eeuw. Vermoedelijk was er toen een korte periode met orka's in de zuidelijke Noordzee, mogelijk gerelateerd aan de aanwezigheid van een grote densiteit aan prooien (bruinvissen of zeehonden?). Sinds het midden van de negentiende eeuw zijn er geen meldingen meer bekend.

Morgan vóór de reddingsactie.
Foto bemanning Krukel / Ministerie van LNV

De volgende strandingen in België zijn bekend (uit De Smet, 1974):

- **1832, Oostende, vrouwtje van 5.35m**
- **1843, Wenduine, levend gestrand, 5.5m**
- **1844, september: Wenduine, pasgeboren dier, 2.05m (vergezeld van moeder?)**
- **1848, 11 juli, nabij Oostende, 5.5 m, vrouwtje**

Jan Haelters en
Francis Kerckhof

Verder lezen?

• De Smet, W.M.A., 1974. Inventaris van de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse kust en de Schelde. Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, 50(1), 156p.

• Van Beneden, P.-J. (1882). Mémoire sur les Orques observés dans les mers d'Europe. Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique XLIII: 1-32, plates I-IV.

Witsnuitdolfijnen. Foto Marije Siemensma

Cadeautje op het strand voor natuurhistorische collectie

Twee witsnuitdolfijnen op Ameland

Op 27 december 2009 strandden twee witsnuitdolfijnen *(Lagenorhynchus albirostris)* op het Amelandse strand. Het betrof een vrouwtje met een kalf. Hoe bijzonder is dat?

Guido Keijl en Herman Cremers

Sinds 1990 zijn er maar liefst 119 witsnuitdolfijnen op de Nederlandse stranden gevonden, dus twee erbij lijkt niets bijzonders. De dieren die eind december op Ameland gestrand zijn, brachten het totaal sinds het begin van de landelijke registratie zelfs al ruim over de tweehonderd exemplaren. Twee tegelijk strandende dolfijnen lijkt weliswaar bijzonder, maar witsnuitdolfijnen zijn een uitzondering op de regel, want bij deze soort komt dit juist vaker voor, althans bij ons en in Groot-Brittannië. Op Texel zijn zelfs wel eens drie exemplaren tegelijk gestrand. Als je je realiseert dat dolfijnen sociale dieren zijn, lijkt het dus juist vreemd dat andere dolfijnen niet samen stranden. Waarschijnlijk is een stranding van een enkele dolfijn daarom een aanwijzing dat er met dat individu iets niet in orde is.

Doodsoorzaak Bij diverse solitair gestrande witsnuitdolfijnen zijn in het verleden duidelijke aanwijzingen geweest voor de doodsoorzaak, zoals ontstoken tanden en kaken. Zoals bekend kunnen ontstekingen tot bloedvergiftiging leiden. Bij de witsnuiten op Ameland in december 2009 was er misschien een andere verklaring voor de dubbelstranding: het betrof een vrouwtje met een kalf. Misschien is het dus een triest verhaal. Het jong was al dood en de moeder in dermate slechte conditie dat na overleg met het Dolfinarium Harderwijk is besloten haar te euthanaseren. Is het jong een natuurlijke dood gestorven, aangespoeld en is de moeder haar jong gevolgd, ook al betekende dat haar eigen dood? We zullen het nooit weten, maar een dergelijke romantische slinger aan dit verhaal is niet onmogelijk, want zoals gezegd: dolfijnen zijn sociale dieren en de band tussen een moeder en haar jong is erg sterk.

Onderzoek Valt er, behalve de moeder-jongbinding nog meer te vertellen over deze dolfijnen? Jazeker. Over witsnuitdolfijnen in het wild is, ook al zijn ze niet zeldzaam in het noordelijke Atlantische gebied, bar weinig bekend. Daarom wordt elk gestrand dier zo minutieus mogelijk onderzocht. Beide Amelandkadavers zijn dan ook per bestelbus naar Naturalis in Leiden vervoerd en daar tijdelijk in de vriezer opgeslagen voor nader onderzoek. In het verleden gebeurde het snijwerk in Naturalis zelf, tegenwoordig vindt dit plaats in de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht. Een van de zaken die min of meer standaard zijn bij een dergelijke sectie is onderzoek aan de maaginhoud. Op dit moment valt daar nog niet veel meer over te zeggen dan dat de maag van het moederdier nagenoeg leeg was en die van het jong gevuld. Het jong was dus nog niet lang dood. Standaard is eveneens dat de precieze maten worden genomen. De moeder mat 248 centimeter, wat onge-

veer gemiddeld is voor volwassen vrouwtjes in het Noordoost-Atlantische gebied. De leeftijd waarop witsnuitdolfijnen voor het eerst jongen krijgen is niet bekend, maar momenteel denkt men dat dat een jaar of acht is. Ons vrouwtje zou dus ten minste acht jaar oud zijn. Het jong, eveneens van het vrouwelijk geslacht, mat 168 centimeter. Daaruit kunnen we concluderen dat het jong in 2009 is geboren. De precieze tijd van werpen is voor witsnuitdolfijnen niet bekend, maar is vermoedelijk in de nazomer. Met haar 168 centimeter was dit jong de op een na kleinste van Nederland; de kleinste mat 160 centimeter.

Parasieten Eveneens standaard bij secties is het onderzoek naar parasieten. De aanwezigheid kan immers een aanwijzing zijn voor de doodsoorzaak. Daarnaast maken parasieten, ook al zijn ze meegelift, eveneens deel uit van onze inheemse fauna. In de witsnuiten van Ameland zijn nauwelijks parasieten gevonden: in de maag en darmen van de moeder waren geen parasieten aanwezig, in de maag van het jonge dier een aantal spoelwormen (Anisakis simplex), zoals bij bijna alle dolfijnen en bruinvissen. De darmen van het jong zijn niet verder onderzocht.

Adoptie Dat de moeder bij het jong hoorde, lijkt weliswaar een uitgemaakte zaak, zeker omdat het volwassen vrouwtje lacteerde, maar omdat van tuimelaars bekend is dat er wel eens adoptie plaatsvindt, zijn van deze twee witsnuiten monsters genomen voor een verwantschapsanalyse. Op moment van schrijven is daar nog niets over te melden, maar mocht het zo zijn dat moeder en jong niet direct verwant zijn, dan is dat natuurlijk zeer spectaculair nieuws. Opmerkelijk in dit verband is misschien dat de snuitkleur van beide dieren niet overeenkwam. Er bestaat een theorie die zegt dat grijssnuitige witsnuitdolfijnen vooral voorkomen in de westelijke Atlantische Oceaan, terwijl de dieren in het oosten juist witsnuitig zouden zijn. Ook daar is het laatste woord dus nog niet over gezegd. DNA-analyse bij in ons land gestrande walvisachtigen behoort nog niet tot het standaardpakket, maar misschien zouden we daar zo langzamerhand wel toe moeten overgaan.

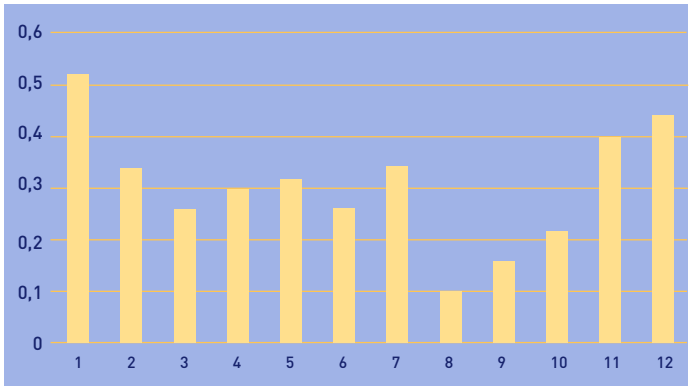

De witsnuitdolfijnen op het strand van Ameland. Links het volwassen vrouwtje, rechts het jong.
Foto's Johan Krol / Natuurcentrum Ameland

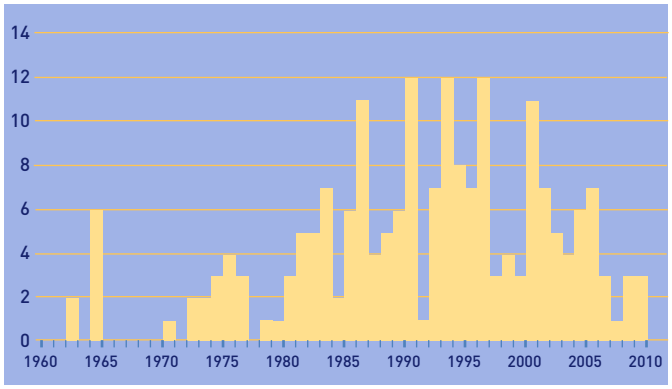
Toename Sinds 1960 is de witsnuitdolfijn langzaamaan algemener geworden in de zuidelijke Noordzee. Voor 1960 zijn slechts dertien witsnuitdolfijnen gevonden, tussen 1960 en 2009 maar liefst 198. Sinds 1990 strandden er gemiddeld zelfs ruim vijf per jaar. November, december en januari zijn de kansrijkste maanden om er een op het strand tegen te komen (figuur 1). Er zijn echter flinke fluctuaties, ook in de laatste jaren (figuur 2). Als we figuur 2 goed bekijken, lijkt er wel een soort cyclus in de strandingen te zitten: na een dal met nul of één wordt na enkele jaren een piek bereikt, waarna de aantallen weer afnemen. Of dit samenhangt met klimaat, westenwinden in de winter of nog iets anders, we weten het niet. Sinds 2000 strandden er weer minder witsnuitdolfijnen.
Zou er iets aan de hand zijn? Op zich lijkt het verheugend – als er minder gevonden worden, gaan er misschien ook wel minder dood. Of zijn er minder witsnuitdolfijnen in de zuidelijke Noordzee? Toch moeten we voorzichtig zijn met conclusies: de gestrande aantallen van deze soort zijn zo klein dat het beeld dat de grafiek laat zien misschien wel toevallig is. Een dolfijn meer of minder op een gemiddelde van slechts vijf maakt natuurlijk nogal uit en ook in de jaren voor het jaar 2000 waren er flinke schommelingen. In ieder geval hopen we dat we meer leren als we de strandingen goed blijven bijhouden. We zijn erg benieuwd naar wat de komende winters ons brengen.

Guido O. Keijl, NCB Naturalis,
guido.keijl@ncbnaturalis.nl
Herman J.W.M. Cremers, veterinair
parasitoloog, herman.cremers@tiscali.nl

Woord van dank We willen Marjan Addink (NCB Naturalis), Johan Krol (Natuurcentrum Ameland), Mardik Leopold (Wageningen Imares, Texel) hartelijk bedanken voor hun informatie en de foto's.

Figuur 1 Gemiddeld aantal in Nederland gestrande witsnuitdolfijnen per maand, 1960-2009 (bron: www.walvisstrandingen.nl).

Figuur 2 Strandingen van witsnuitdolfijnen in Nederland, 1960-2009 (bron: www.walvisstrandingen.nl).

Stuur uw mooiste zoogdierfoto's in!

FOTOWEDSTRIJD ZOOGDIER EN ZOOGDIERATLAS.NL

Dit is de 21ste jaargang van Zoogdier. Ons tijdschrift is dus twintig jaar oud. En dat willen we vieren met een fotowedstrijd in samenwerking met Zoogdieratlas.nl.

In de maanden maart tot en met november loopt de fotowedstrijd van Zoogdieratlas.nl. Wie uiterlijk 1 november 2010 foto's instuurt, maakt kans op een leuke prijs (later meer hierover). Alleen foto's van in het wild levende zoogdieren in Nederland (en Vlaanderen) dingen mee naar de prijzen. Het gaat bij de beoordeling niet alleen om de kwaliteit van de foto - al zijn mooie foto's natuurlijk welkom.

Insturen gaat als volgt: na registratie op de website Zoogdieratlas.nl kunt u uw foto uploaden in de desbetreffende provincie in de map fotowedstrijd. Vermeld in de titel van de foto ook uw voor- en achternaam en geef bij het registreren uw e-mailadres door. Lees daar ook de voorwaarden, want natuurlijk gebruiken we die foto's graag voor bijvoorbeeld Zoogdier of de Zoogdieratlas.

De uitslag wordt bekend gemaakt in het laatste nummer van Zoogdier van dit jaar.

Opvallende sterfte bij populatie dwergvleermuizen

Mysterie in de Sint-Baafskathedraal

De Sint-Baafskathedraal te Gent (Oost-Vlaanderen) of kortweg St-Baafs bezit naast het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck en een berucht paartje slechtvalken, een kraamkolonie van de gewone dwergvleermuis *(Pipistrellus pipistrellus)*. Was de kathedraal een hotspot voor vogelkijkers, dan werd de kathedraal in 2004 een trekpleister voor vleermuiskijkend Gent.

Daan Dekeukeleire en Paul Van Daele

Dwergvleermuis. Foto Daan de Keukeleire

Na de mysterieuze diefstal en ettelijke zoektochten naar het schilderij van de Rechtvaardige Rechters deed zich in de Sint-Baafskathedraal te Gent een nieuw incident voor. In 2004 wordt een opvallende sterfte onder dwergvleermuizen vastgesteld. Op woensdag 8 september 2004 maakte Chris Nuyens (zoogdierenwerkgroep JNM) de eerste melding van dode vleermuizen. Bij controle bleek het om zes recent dode specimens en een levend exemplaar van de gewone dwergvleermuis te gaan. Het betrof 4 adulte en 3 eerstejaars dieren. Het levende dier stierf onderweg naar het Vogel- en Wilde dieren opvangcentrum in Merelbeke.

Schilderij Op vrijdag 10 september 2004 werden alweer twee dode dwergvleermuizen gevonden onder dezelfde gevel. Intussen werd een en ander ook door de koster en een werkman van de kerk bevestigd. In de loop van 2004 waren er gedurende verschillende weken dagelijks meerdere dode vleermuizen te vinden op verschillende plaatsen in de kerk. Op 7 september lagen onder een schilderij twaalf dode dieren. Ook in vroegere jaren vonden ze enkele dode dieren maar dit jaar leek de sterfte abnormaal hoog. Het was onder de kerkgangers al langer bekend dat de dieren sliepen achter de middeleeuwse schilderijen, waar ze door hun urine schade berokkenden. Ze schatten de kolonie op ongeveer honderd exemplaren. De kolonie kon jammer genoeg niet geteld worden, omdat de dieren uitvlogen in de tuin van het bisschoppelijk paleis.

Om de sterfte te verklaren werd eerst gedacht aan predatie door de slechtvalken die op kathedraaltorens broeden. Uit onderzoek van Vlaamse vogelkijkers blijken deze immers van de monumentverlichting gebruik te maken om ook 's nachts te jagen op nachtelijke trekvogels. De dode vleermuizen vertoonden echter geen sporen van pogingen tot predatie. De koster gaf aan dat de dieren niet verdelgd werden noch dat er recentelijk een uitvliegopening afgesloten werd. De schilderijen waarachter de dwergvleermuizen verbleven waren recent evenmin behandeld met producten die eventueel giftig konden zijn voor vleermuizen.

Foto Elisabeth de Ru

Autopsie Op 20 september 2004 werden nogmaals drie dode dieren gevonden. Een autopsie (bij de Kliniek voor Pluimvee en Bijzondere Diersoorten van de Universiteit Gent) op een uitwendig normaal, juveniel mannetje wees uit dat het dier bijzonder mager was, hoewel de maag en het darmkanaal gevuld waren met restanten van insecten. Het dier had dus nog gejaagd de avond van overlijden. In de linkerlong was een duidelijke ontsteking zichtbaar. Bijkomend onderzoek wees op een virale infectie. Er werden geen toxicologische of bacteriologische sporen gevonden.

Een aannemelijke verklaring voor het mysterieuze overlijden in St-Baafs zou dus een virale epidemie kunnen zijn. Vleermuizen kunnen net zoals vele dieren om allerlei redenen sterven, voedseltekort, vergiftiging... Massale sterfte van vleermuizen veroorzaakt door virussen werd in het buitenland al meerdere malen voor verschillende soorten met zekerheid vastgesteld. Sindsdien zijn slechts sporadisch dode dwergvleermuizen gevonden, en steeds in erg kleine aantallen. De kolonie is nog altijd aanwezig.

Woord van dank De eerste dode dwergvleermuizen werden gemeld door Chris Nuyens. Verder willen we Pieter Blondé en Dominique Verbelen bedanken voor hun tips en hulp.

Daan de Keukeleire en
Paul van Daele
daan.dekeukeleire@gmail.com

Verder lezen?

- Verbelen D. (2007) Wie weet wat de Slechtvalk *Falco peregrinus* ('s nachts) eet? Gentse Slechtvalk wordt nachtactief door monumentverlichting. In Leysen K., Robbrecht G. Herremans M., Faveyts W. & M. Berkvens 2007. Themanummer Roofvogels in Vlaanderen. Natuur.oriolus 73(3), pp. 108-112

- Wibbelt G., Moore M. S., Schountz T. & Voigt C.C. (2010) Emerging diseases in Chiroptera: why bats? Biology letters

Hyperlink

De Vlaamse zoogdierdeskundige Dirk Criel bespreekt op geheel eigen wijze websites over zoogdieren.

Websites

Laat je niet te grazen nemen

Grote grazers, zoals runderen, paarden en schapen, zijn inmiddels niet meer weg te denken uit het natuurbeheer. Als natuurbeheerder sta je initieel voor de vraag welk dier of combinatie van dieren het meest geschikt is voor een natuurgebied en met welke dichtheid aan grazers de beste resultaten worden bereikt. Het internet kan je bij die keuze helpen, maar de uiteindelijke beslissing zul je alsnog zelf moeten nemen. Er zijn talloze websites waarop begrazingsprojecten van allerlei slag worden voorgesteld. Maar vooraleer je daaraan toe bent is een kleine vooropleiding niet onbelangrijk. De begrazingsite van Alterra ① biedt hiertoe de ideale toegang en de Duitse website van LEL Schwäbisch Gmünd vormt hierop een geschikte aanvulling ②. Na consultatie van beide websites heeft begrazing als natuurbeheermaatregel voor jou geen geheimen meer. Je kunt dan meteen een tandje hoger schakelen en een ommetje maken naar de technische informatie van Hans Kampf ③ onze eigenste begrazingsgoeroe. Zijn site vraagt wel wat zoekwerk omdat je er ook informatie over natuurverbindingen terugvindt. Je zal ook merken

dat begrazing meer om het lijf heeft dan louter natuurbeheer. Het levert bijvoorbeeld een belangrijke bijdrage aan het behoud van zeldzame huisdierrassen. De organisaties SAVE ④ en ELBARN ⑤ werken hieraan op Europees niveau en trachten met begrazingsprojecten tal van rustieke rassen een grazige toekomst te geven. Maar ook wilde grazers zijn uit het natuurbeheer niet weg te denken. Hun invloed mag niet worden onderschat. De Large Herbivore Foundation ⑥ begeleidt, onder de paraplu van de internationale organisatie ECNC, ecologische herstelprojecten waarin grote grazers een vooraanstaande rol spelen. De organisatie vormt een expertennetwerk waarbinnen specialisten van allerlei slag klaarstaan om met raad en daad beschermingsprojecten voor wilde herbivoren te begeleiden en te ondersteunen. Voor de organisatie en opvolging van begrazingsprojecten kun je ook eenberoep doen op tal van hele en halve commerciële organisaties. Bij ons zijn de Nederlandse stichtingen Taurus ⑦ en Ark ⑧ veruit het bekendst. Beide zijn inmiddels ook Europees actief. Het Britse Grazing Advice Partnership (GAP) ⑨ levert van hetzelfde laken een pak maar is scheutiger met informatie en heeft enkele interessante informatierubrieken op z'n website staan. Vaak gaan natuurontwikkeling en begrazing hand in hand met landbouw. Het zogenoemde 'pastoralisme', een manier van beweiding waarbij mensen rondtrekken met kudden grazers, is bij ons nog nauwelijks denkbaar, maar elders in Europa meer dan ooit aan de orde. Zelfs in die mate dat het als hoge vorm van natuurbeheer wordt aangeprezen. Ik zou je naar tal van sites kunnen loodsen die hierover hun zegje doen, maar ik volsta met een vingerwijzing naar het European Forum on Nature Conservation and Pastoralism (EFNCP) ⑩.

Vanaf nu is het aan jou om de theorie in de praktijk te brengen. Om te beoordelen of alles loopt zoals het hoort, kun je terugvallen op de ervaring die elders is opgedaan. Die ervaring wordt niet alleen beschreven in de hoekjes en kantjes van voormelde sites maar je vindt ze ook netjes geordend terug op de talloze websites van verschillende organisaties die met begrazing aan de slag zijn. De Belgische projecten zijn terug te vinden op de website van Natuurpunt ⑪ en de Nederlandse op de eerder vermelde site van Alterra ① evenals bij de verschillende terreinbeherende organisaties. De Duitse staan dan weer netjes geordend per regio. Ik vermeld enkel de boeiende site van de bondsstaat Hessen ⑫ maar via de website van de Duitse vereniging Weidewelt ⑬ vind je er beslist nog meer.

① www.synbiosys.alterra.nl/begrazing
② http://www.landwirtschaft-mlr.baden-wuerttemberg.de/servlet/PB//menu/1063188_l1/index1221750829191.html
③ www.grazingnetworks.nl
④ www.save-foundation.net
⑤ www.elbarn.net
⑥ www.largeherbivore.org
⑦ www.stichtingtaurus.nl
⑧ www.ark.eu
⑨ www.grazinganimalsproject.org.uk/global_grazing.html
⑩ www.efncp.org
⑪ www.natuurpunt.be/nl/natuurbehoud/natuurbeheer/begrazing_1920.aspx
⑫ www.weideprojekte-hessen.de
⑬ www.weidewelt.de

Het houdt niet op Als we het dan toch over grote grazers hebben: waarom niet meteen doorsurfen naar de Nederlandse website konikpaarden.nl ①. Die website levert - hoe raadt u het - informatie over Konikpaarden. Een beetje mager van inhoud en gedrongen van opbouw, zoals de paarden zelf, maar gemaakt vanuit een passie voor deze halfwilde dravers die uit onze begrazingsprojecten niet meer weg te denken zijn. De Konik werd voor het eerst in 1981 in het natuurbeheer geïntroduceerd. De introductie was niet zozeer bedoeld als beheermaatregel, maar wel als

onderdeel van een integraal natuursysteem. Het paard werd pas echt beroemd na zijn introductie in de Nederlandse wildernis 'Oostvaardersplassen'. Wees niet gauw tevreden en speur verder op het internet. Kijk bijvoorbeeld ook eens bij de Association Française du Konik Polski (AFKP) ② of snuffel even bij de concurrentie en maak kennis met de onbekende 'Sorraia' ③. Een leuke naam trouwens voor uw pasgeboren dochter. Nog meer dromerige namen en een uitgebreid overzicht van alle paardenrassen – met inbegrip van de rustieke rassen – vind je in de alom bekende Wikipedia ④. Het loont de moeite om in de encyclopedie eens van taal te wisselen.

① www.konikpaarden.nl
② www.lons-mancy.fr/konik/konik.htm
③ www.sorraia.org
④ http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_paardenrassen

Wat is me dat? Geen zoogdierenfamilie is moeilijker uit elkaar te houden dan vleermuizen, lijkt me. Zeker als die beestjes dan nog eens in een diepe winterslaap

verzonken zitten. Het determineren van die kleinoden is dan ook niet aan iedereen gegeven. Toch is het handig over een goede handleiding te beschikken wanneer alsnog onverwacht een verwaaid exemplaar tussen de lakens opduikt. Onze Duitse collega's hebben als hulp enkele tabellen uitgedokterd die hierbij een handje toesteken. Bij de ingewijden is de Engelstalige geïllustreerde identificatiesleutel voor de Europese vleermuizen beter ingeburgerd, en wie hem niet kent, krijgt op de website van het Naturpark Bayerischer Wald ① de kans zijn of haar onwetendheid bij te spijkeren. Daarna begint het pas. Ter aanvulling kun je met 12 detailtabellen aan de slag gaan. Je kunt determineren aan de hand van uiterlijke of innerlijke kenmerken; in- of buitenshuis; op zicht of gehoor; in winter en zomer; met jong of oud; met of zonder voorkennis. Een mooie verzameling dus waaraan ik maar weinig toe te voegen heb. Zoals gewoonlijk kunnen de Fransen als tweede grootmacht op vleermuisgebied niet achterblijven. De Groupe Mammalogique Normand doktert er nog steeds, in samenwerking met enkele wetenschappelijke instellingen, aan een determinatiedatabank voor vleermuizen. Die krijgt stilaan vorm en heeft reeds enkele handige determinatiesleutels opgeleverd ②.

① www.fledermaus-bayern.de (rubriek Fledermaus-Bibliothek → Bestimmungshilfen)
② http://abiris.snv.jussieu.fr/chiropteres/

Niet stilzitten Het is bekend dat de Nederlanders een bezig volkje zijn. Ook de productie van zoogdiergerelateerde websites hoort bij hun actieveld. Met enige regelmaat verschijnen nieuwe initiatieven die al dan niet een goede aanvulling zijn op wat al bestaat. Meestal is het het resultaat van een uit de hand gelopen hobby ofwel levert het wat meerwaarde aan een commercieel belang. De twee sites die hier worden vermeld, vallen onder de laatste categorie. Ze kwamen onder impuls van Thijs Bosch tot stand. Eentje handelt over zoogdieren zonder meer ①. De website Zoogdierwerk ontvouwt zich als een kleine portaalwebsite die thematisch doorverwijst naar andere Nederlandse zoogdierenwebsites maar die bij nader toezien vooral het werk van Thijs promoot. De tweede site handelt over het vangen van vleermuizen ② en zit daar ergens tussenin. Voor het vangen van vleermuizen is een ontheffing nodig en de laatste tijd dienen zich hiervoor meer en meer vangers aan. Om enige lijn te krijgen in het systeem en tegelijk een toekomstberoep veilig te stellen, geven enkele professionele vangers hun visie hierop. Ze lichten ook de punten toe die aan de basis liggen van een sluitend beoordelingssysteem voor toekomstige chiropteologen. Je kunt je in de discussie mengen en je voorzorgen nemen door gauw zelf een cursus te volgen.

① www.zoogdierwerk.nl
② www.vleermuizenvangen.nl

Digitale publicaties

Atlas Begin vorig jaar verscheen de Duitse Atlas der Säugetiere Sachsens. Een prachtige publicatie die ons buitenlanders zo maar gratis en voor niets wordt voorgeschoteld. Je kan hem in zijn geheel ofwel in stukjes en brokjes downloaden van de publicatiesite van het LfULG.
https://publikationen.sachsen.de/bdb/showDetails.do?id=1883936

Digitale nieuwsbrief Browser Als het hoofditem van deze rubriek dan toch over begrazing gaat dan mag een verwijzing naar het digitaal tijdschrift The Browser van de Large Herbivore Foundation niet ontbreken. Het magazine bespreekt diverse internationale projecten over wilde hoefdieren. Het blijft wat achter in verschijnen en heeft de laatste jaren niet erg veel om het lijf, maar misschien helpt het dat sinds kort een Nederlander aan het roer staat van de organisatie.
www.largeherbivore.org/index.php/library

Surf ook even naar...

Uitgestorven Als het om uitsterven gaat dan zitten de zoogdieren in de kopgroep. Dat weet Peter Maas maar al te goed. Hij maakt al enige tijd lijstjes van uitgestorven soorten en voorziet ze van tekst en uitleg. De teller van de zoogdieren staat momenteel op 84 op een totaal van 792 diersoorten en hij is er zeker en vast nog enkele vergeten.
http://uitgestorvendieren.petermaas.nl/

Terug naar de Middeleeuwen Wie meent dat honden enkel dienen om op schoot te zitten en drollen te draaien, heeft het lelijk mis. Voor het tijdschrift Onze Hond leverde schrijfster Ria Hörter enkele bijdragen over de jacht waarin honden een vooraanstaande rol spelen. Lees en verbaas u over de vindingrijkheid van mens en dier om wolven, otters, mollen en ander wild en ongedierte te vangen.
www.riahorter.com/hunting_history.htm

Aanrader Mocht je vakantie zijn tegengevallen dan kun je dit nog deze winter goedmaken met een weekendje Julianenhof in het Duitse Reichenberg, middenin het natuurpark Märkische Schweiz. Het dorpje bezit het – voor zover mij bekend – enige vleermuismuseum in Europa. Je krijgt er niet alleen de obligatoire uitleg over biologie en ecologie van vleermuizen, maar je kunt er ook kennismaken met diverse beschermingsmaatregelen, gaande van ijskelder tot vleermuisvriendelijke tuin. Ben je nu nog steeds thuis?
www.fledermausmuseum-julianenhof.de/Das_Museum.html

Hazelmuis. Foto Wesley Overman

Netwerknatuur

Onderzoeken en realiseren - een kwestie van durven en vooral van doen!

Ingezonden door Kees Canters

De laatste jaren dreigt de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in het slop te geraken. Die EHS kan worden beschouwd als integraal plan om de verschillende natuurgebieden in Nederland met elkaar te verbinden om zodoende de uitwisseling van (individuen van) soorten tussen die gebieden te vergemakkelijken. Volgens het Natuurbeleidsplan van LNV uit 1990 zou deze EHS in 2018 gerealiseerd moeten zijn. Verliep die realisatie in eerste instantie moeizaam en vooral ook traag door het grote aantal direct betrokken partijen en het hierdoor complexe overleg dat gevoerd moest worden om de plannen op vrijwillige basis concrete vorm te geven, door de financieel-economische crisis is daar nu ook en veel nadrukkelijker dan voorheen de financiering van deze plannen bijgekomen. Er zijn echter ook andersoortige problemen die m.i. te maken hebben met een gebrek aan durf en daadkracht, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen theorie en praktijk. Ik geef van elk een voorbeeld:

Eerst een voorbeeld waarbij de theorievorming, namelijk door het doen van onderzoek, een rol speelt. In een vorige aflevering van Zoogdier (20-4: 24-25; 2010) stelden Huele c.s. aan de orde dat er geen

goed inzicht bestaat in (een deel van) de effecten van ontsnipperde maatregelen zoals die met name door RWS sinds de jaren negentig worden gerealiseerd. Ook geven zij aan dat er drie boeiende, theoretische modellen beschikbaar zijn die als uitgangspunt zouden kunnen dienen om die nog grotendeels onbekende effecten te achterhalen.

Sinds jaar en dag wekt het verbazing dat er nauwelijks meer bekend is over de effectiviteit van ontsnipperende maatregelen dan dat faunatunnels, ecoducten en wat dies meer zij, worden gebruikt door de dieren waarvoor die voorzieningen zijn bedoeld. Uit kleinschalig onderzoek op en direct bij individuele voorzieningen is gebleken dat de meest uiteenlopende soorten van de ene kant van een weg via brug of tunnel naar de andere kant van die weg gaan. Naar de effecten op populatieniveau, zoals de verhoging van de genetische variatie, is tot op heden echter nauwelijks onderzoek gedaan. En toch worden er in Nederland jaarlijks miljoenen uitgegeven voor de aanleg van dit soort voorzieningen - uitgaven die overigens slechts een fractie vormen van de totale uitgaven voor aanleg, verbetering, verbreding en onderhoud van wegen. In het kader van beleidsevaluatie lijkt het me wenselijk dat diepgaander onderzoek naar alle effecten van dit specifieke natuurbeleid wordt verricht.

Zo'n onderzoek zal veelomvattend en langlopend zijn en daardoor in absolute termen veel geld kosten. Ik doe daarom een voorstel: begin en doe het in stappen! Meer concreet, start een vooronderzoek dat uit twee deelonderzoeken bestaat, waarbij als ruwe kostenindicatie aan de inzet van zo'n drie onderzoekers gedacht kan worden die een jaar lang onderzoek doen, totale kosten: enkele tonnen:

1) een bureauonderzoek, waarin de theoretische modellen met elkaar worden vergeleken en in het kader van ontsnipperende maatregelen wordt nagegaan a) welke parameters uit die modellen het meest wenselijk zijn om te kennen en te meten en b) de wijze waarop die parameters kunnen worden gemeten;
2) een programmeringstudie, waarin wordt nagegaan hoe een integraal, Europees onderzoek zou kunnen worden opgezet en uitgevoerd naar al de effecten - de kennislacunes doen zich namelijk ook voelen in andere Europese landen!

Om de gedachten nog concreter te maken stel ik tevens voor om voor de financiering van dit vooronderzoek de volgende verdeelsleutel te hanteren: 25% V&W (= RWS), 25% O&W (= onderzoekswereld), 12,5% VROM, 12,5% LNV en 25% IPO (= de provincies). Omdat ook in het buitenland met dit probleem geworsteld wordt, is het misschien ook slim (en profijtelijk!) om van meet af aan ook aan internationale (mede)financiering te denken.

Het lijkt er nu namelijk op dat de inhoudelijk meest betrokken partijen er niet uit komen en dat is gezien de bedragen die er tegenwoordig aan ontsnipperende maatregelen worden besteed niet meer te verantwoorden richting Tweede Kamer en Provinciale Staten. RWS kan hier het initiatief nemen en daarmee de durf tonen om ook de effectiviteit van haar werkzaamheden voor de natuur aan kritisch onderzoek te onderwerpen.

Voor mijn voorbeeld uit de praktijk ga ik naar het zuiden van het land. Het is algemeen bekend dat in Zuid-Limburg vooral de biotopen 'houtwallen / heggen / graften / bosranden' en 'droog schraalgrasland' sinds jaar en dag sterk bedreigd worden. Niet alleen in kwalitatieve zin maar ook en vooral in kwantitatieve zin: de lengte en het oppervlak van deze biotopen neemt nog steeds af. Uit talloze onderzoekingen en evenzovele publicaties is ook bekend dat de droge schraalgraslanden, waaronder ook wegbermen te rekenen zijn, vooral van betekenis zijn voor flora en kleine fauna (zoals kevers, vlinders en andere insecten maar bij voorbeeld ook slakken) en de houtwallen c.a. vooral voor de grotere fauna (zeg: vogels en zoogdieren).

Bij het de instandhouding van deze biotopen richt het beheer zich vooral op de gebieden zelf, het zogenoemde inwendig beheer, veel minder aandacht is er van die zijde voor het 'uitwendig beheer' met daarbij aandacht voor de wisselwerkingen tussen de overeenkomende gebieden. Dat komt bijvoorbeeld duidelijk naar voren in de omgang met de hazelmuis.

Tegenwoordig komt de hazelmuis alleen nog voor in (de randen van) de bossen en in houtwallen in de directe omgeving van Vaals, dat wil zeggen in het uiterste zuidoosten van Zuid-Limburg. De hazelmuis is een bedreigde soort en dat betekent dat de vinger aan de pols gehouden wordt: elk najaar tellen vrijwilligers langs vaste transecten nesten van de hazelmuis. Daarbij blijkt regelmatig dat het uitgevoerde beheer prima in orde is: in de juiste maand(en) uitgevoerd en bovendien met oog voor de kwetsbaarheid van het biotoop.

Echter, regelmatig blijkt ook dat dit beheer verkeerd uitpakt en daar lijkt geen kruid tegen gewassen. Wanneer de ene eigenaar / beheerder is overtuigd dat het anders kan, dan is elders de beheerssituatie weer veranderd en moet daarover weer contact worden gezocht, overlegd worden enz. enz. Kortom, m.i. dweilen met de kraan open – en bovendien frustrerend voor alle betrokken partijen, want polemiserend en veel tijd en energie vragend en daardoor duur.

Als alternatief stel ik daarom voor om de aandacht veel meer te richten op het creëren van een duurzaam netwerk van houtwallen, heggen, graften en goed ontwikkelde bosranden. Het ligt dan voor de hand om bij zo'n regionale, grootschalige aanpak meteen ook aandacht te geven aan eenzelfde netwerk voor droge schraalgraslanden.

Voor zo'n plan is niet alleen durf nodig maar ook en vooral een sterke wil om het, liefst samen met andere betrokken partijen, te doen. Als uitgangspunt zou kunnen dienen het frame van het Fietsroutenetwerk zoals dat in Zuid-Limburg is gecreëerd met bij voorbeeld de zuidelijke bermen grazig en de noordelijke bermen met een houtwal begroeid. Dit betekent ook dat op 'natuurlijke' wijze en daarmee concreet wordt aangesloten op de natuurlijke, economische kurk van deze nu leeglopende en sociaal-economisch steeds zwakker wordende regio.

Het initiatief zou hier genomen kunnen worden door het dit jaar precies 100 jaar bestaande Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, mogelijk zelfs in samenwerking met het VVV Valkenburg dat dit jaar ook jubileert -125 jaar; in 1885 was dit de eerste VVV in Nederland! En ik denk dat de verschillende terreinbeherende organisaties die in Zuid-Limburg actief zijn, zoals SBB, NM, Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg en het Limburgs Landschap maar ook de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, zich graag zullen aansluiten bij dit initiatief. Ook de in soortengroepen gespecialiseerde organisaties zoals FLORON, SOVON, de Vlinderstichting en, last but not least, de Zoogdiervereniging zullen niet achter willen blijven. Bij de laatste partij vormt aandacht voor het landschap sinds kort zelfs een expliciet onderdeel van het Meerjarenprogramma 2010-2015.

Het is een kwestie van durven en vooral van doen: 'Ons Heuvelland' is het zeker waard!

Kees Canters, bioloog
k.j.c.canters@gmail.com

Waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van zoogdieren in Vlaanderen en Nederland.

De bever in het Molenveld. Foto Erik Versluijs

Bever op de Drentse hei?

Dinsdag 4 mei 2010 kreeg ik een melding dat er een bever zou zitten in een ven op het Molenveld. Dit is een heidegebied in het zuidoosten van Drenthe, tussen de plaatsen Odoorn en Exloo. Uiteraard ben ik meteen gaan kijken en al snel concludeerde ik dat het inderdaad een bever was.
Op het heidegebied bevindt zich een vennetje, niet erg groot en niet erg diep. Met andere woorden: ongeschikt voor een bever. De bever is afkomstig uit het beekdalgebied van de Hunze, dat zo'n drie kilometer verderop ligt en waar de laatste jaren bevers zijn uitgezet. Het is erg uitzonderlijk dat een bever een zandrug zo ver opgaat.

Erik Versluijs,
Student Eco & wildlife Studies
erikversluijs@live.nl

Een vogelnestje met rode bessen

Ik houd van kleine biotopen. Mijn tuin is zo'n biotoop. Ogenschijnlijk onverzorgd, maar vol leven met wilde planten, verborgen hoekjes, niet aangeharkt, maar juist wat ruig.
Er staan aalbessenstruiken in, juist die mooie rode. Helaas zijn ze niet bedoeld voor de merels. Ze worden dan ook na de bloei met netten ingepakt. Omdat de bessen niet gelijktijdig rijp worden, oogst ik ze in verschillende periodes. De laatste struiken waren op 2 augustus aan de beurt. Wie schetst mijn verbazing dat in een wirwar van takken zich een vogelnestje bevindt vol met rode bessen. Wie is de verzamelaar? Een vogel doet zo iets niet. Boeken zoals een diersporengids erbij gehaald, geen antwoord op mijn vraag. Ik kreeg een tip: zowel bosmuizen als rosse woelmuizen leggen voedselvoorraden aan en zij kunnen ook goed klimmen. Het zou zeker kunnen, zeggen medewerkers van de Zoogdiervereniging. Maar ook zij weten het niet zeker. Wat ik wel weet, is dat ik regelmatig een muisje op het terras zie lopen op zoek naar kaaskorstjes. Dus het zou kunnen.

Wiet Fliervoet, Nijmegen

Het gevulde vogelnestje. Foto Wiet Fliervoet

Albino vleermuis

Een bijzondere vondst bij vleermuisonderzoek in Eibergen (Achterhoek). Daar werd een albino vleermuis gevangen tijdens natuuronderzoek. Het gaat om een albino laatvlieger. Albino vleermuizen worden zelden waargenomen. Vleermuisonderzoeker René Janssen was erg verrast toen hij zomer 2010 bij een onderzoek voor Regelink Ecologie & Landschap een albino laatvlieger *(Eptesicus serotinus)* ving. 'Ik had die avond al vijftien laatvliegers gevangen, toen opeens dit dier in het mistnet hing. Echt heel cool, aan de rode ogen kun je goed zien dat het een albino is. De huid is ook heel erg bleek, maar zijn haren hebben nog wel een beetje kleur'. Nadat de bijzondere vleermuis op de foto is gezet, werd deze weer losgelaten. Het tegenovergestelde van albinisme is melanisme en dat is een teveel aan donkere pigmenten. Ook dat komt in Nederland voor. Zo werden bij vleermuizenonderzoek in Zuid-Limburg al eerder bijna zwarte ingekorven vleermuizen gevangen, terwijl die soort normaal een roodbruine vacht heeft. Albino's zijn in de natuur uiterst zeldzaam. Relatief het vaakst worden ze nog waargenomen bij soorten die overdag zichtbaar zijn als konijnen, reeën en soms ook hazen en zwijnen. Bij zoogdieren zoals de vleermuizen, die zich overdag schuilhouden en alleen 's nachts te voorschijn komen, worden veel minder vaak albino's en andere kleurafwijkingen gezien. Albinisme is het aangeboren ontbreken van het pigment melanine in haar of huid, wat resulteert in een gedeeltelijk of geheel witte huid en rode ogen. De huid is erg gevoelig voor de zon en verbrandt snel, maar dat zal voor vleermuizen niet zo'n probleem zijn.

Boven:de albino laatvlieger. Foto René Janssen Onder: 'gewone' laatvlieger. Foto Erik Korsten

Waarneming René Janssen
Tekst Erik Korsten
erik.korsten@zoogdiervereniging.nl

Otter op foto van cameraval in Noord-Holland

Landschap Noord-Holland heeft dit jaar vanaf mei een veldonderzoek naar boommarters uitgevoerd in de Oostelijke Vechtplassen. Doel: gegevens verzamelen en vrijwilligers opleiden. Bij inspectie van een van de 21 fotovallen bleek dat op 11 juni 2010 een otter op de foto is gezet. Dat was voor zover bekend voor het eerst sinds dertig jaar. Bevestiging van de foto door deskundigen was overtuigend. Terwijl het onderzoek doorliep tot half augustus is er geen nieuwe waarneming van de otter gedaan. Opmerkelijk is dat sinds de bekendwording er enkele mensen nu menen eerder sporen van otters te hebben gezien. En ook op verschillende plaatsen. Meest opvallende reactie is van beroepsvisser Jan van Wettum: 'Zo'n zes of zeven jaar geleden zat ik in mijn bootje in 't Hol (Kortenhoef) en hoorde ik dichtbij een plons, en opeens dook een otter naast me naar boven'.

Jelle Harder, projectleider Landschap Noord-Holland.
j.harder@landschapnoordholland.nl

Cameravalfoto van de otter

NEDERLAND

Oprichting Soortenbescherming Nederland

De Zoogdiervereniging is al jaren lid van het Platform Soortenbeschermende Organisaties, dat verder bestaat uit Vogelbescherming Nederland, de Vlinderstichting, RAVON, FLORON en EIS-NL. In september wordt een nieuwe

SOORTENBESCHERMING NEDERLAND

start gemaakt en daarbij is gekozen om verder te gaan onder de nieuwe naam 'Soortenbescherming Nederland'. Het doel is om actiever gezamenlijk op te trekken in de beïnvloeding van het natuurbeleid en natuurbeheer. Niet om nieuwe ontwikkelingen te traineren, maar wel om binnen beleid en beheer keuzes te laten maken op basis van gedegen kennis. De aandacht gaat onder meer uit naar de leefgebiedenbenadering, natuurwetgeving en de handhaving daarvan, de omgang met rode lijsten, herintroducties en exoten. Meer informatie is te vinden op www.soortenbescherming.nl.

Oproep vrijwilligers stand

De Zoogdiervereniging wordt regelmatig gevraagd om met een stand aanwezig te zijn bij symposia, open dagen of festivals van natuurorganisaties. Dit zijn mooie gelegenheden voor de promotie van onze vereniging. Hiervoor zijn dan ook promotiematerialen beschikbaar en er zijn diverse artikelen die kunnen worden verkocht, zoals boeken en t-shirts. Voor de bemensing van de stand worden vrijwilligers gezocht die het leuk vinden om enkele malen per jaar de Zoogdiervereniging te vertegenwoordigen in een stand (reiskosten worden vergoed). Het is handig als u een rijbewijs heeft, maar dit is niet noodzakelijk. Belangrijker is enthousiasme en dat u het leuk vindt om vragen te beantwoorden en niet bang bent om belangstellenden aan te spreken. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met het secretariaat van de Zoogdiervereniging.

Ambassadeurssoorten

Samen met een aantal zusterorganisaties en Novioconsult is het project 'Ambassadeurssoorten' gestart in het Jaar van de Biodiversiteit. Het doel is om Nederlandse gemeenten te stimuleren een ambassadeursoort voor biodiversiteit te kiezen. Om zo bij een groot publiek aandacht te vragen voor biodiversiteit. Een aantal gemeenten heeft hier al positieve ervaringen mee.
Ambassadeursoorten zijn aansprekende soorten die als boegbeeld kunnen fungeren voor biodiversiteit en het belang daarvan. De Zoogdiervereniging kan gemeenten ondersteunen bij het kiezen van een ambassadeurssoort. Daartoe beschikt zij over uitgebreide kennis van ecologie en verspreiding van alle inheemse zoogdieren. Wanneer een zoogdier als ambassadeurssoort gekozen is, kan de Zoogdiervereniging gemeenten ondersteunen bij pr en communicatie, onderzoek, het opstellen van beschermingsplannen en tal van andere middelen.
Meer informatie over het project is te vinden op de website www.ambassadeurssoorten.nl. U kunt ook contact opnemen met het secretariaat van de Zoogdiervereniging.

Cursus Vleermuizen en planologie (3, 10 en 17 november)

De driedaagse cursus Vleermuizen en planologie is bedoeld om professionals te leren om vleermuisbelangen mee te wegen in planologische processen. Aan de hand van voorbeelden wordt het gehele proces van onderzoeksopdracht tot aanbevelingen doorlopen. Door de uitwisseling tussen onderzoekers, hun potentiële opdrachtgevers en ontheffingverleners ontstaat een unieke leersituatie. Een must voor iedereen die te maken heeft met vleermuizen en planologie.
Aan de hand van fictieve ingrepen wordt bediscussieerd welke onderzoeksgegevens nodig zijn voor het beoordelen van de betreffende ingreep en welk onderzoek (methoden en intensiteit) nodig is om deze gegevens te verkrijgen. Hieruit wordt afgeleid wat in een offerteverzoek moet worden gevraagd of in een offerte moet worden aangeboden. Aan de hand van gefingeerde gegevens wordt vervolgens beoordeeld wat de te verwachten effecten zijn van de ingreep, en welke mitigatie en compensatie gewenst is. Aansluitend vindt een avondexcursie plaats.
De kosten bedragen € 900,- p.p. inclusief cursusmateriaal, koffie, thee en lunches. Meer informatie is te vinden op de website van de Zoogdiervereniging, onder het kopje 'Actueel'.

BOEKEN

Nieuw Brits standaardwerk over dassen

De Engelse dassenbijbel van Earnest Neal en Chris Cheeseman heeft een waardige opvolger gekregen in de vorm van Badger van Thimothy J. Roper. Volgens de auteur en uitgever mag dit boek ook officieel worden gezien als vervanging van de monografie van Neal, waarvan de eerste druk al in 1948 verscheen. De laatste versie verscheen in 1996, met een ongewijzigde herdruk in 2002. De belangrijkste reden voor Roper om dat

-Uit Lutra-

Zoogdieren als meeuwenvoedsel

In het nieuwste nummer van het wetenschappelijke tijdschrift van de Zoogdiervereniging, Lutra, opmerkelijk nieuws. Niet alleen roofvogels maar ook meeuwen prederen op kleine zoogdieren. Recent onderzoek naar de ecologie van zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen laat zien dat bij sommige kolonies in het binnenland heel andere prooidieren gevonden worden dan aan de kust. Bij een kolonie mantelmeeuwen werden zelfs bijzonder veel zoogdieren als prooi gevonden. Daaronder egels, spitsmuizen, woelmuizen, waren muizen, mollen, bruine ratten en konijnen. Mogelijk eten ze de zoogdieren achter landbouwmachines aan of jagen ze actief op kleine zoogdieren. Bij wegvallen van traditioneel voedsel van de meeuwen zou het aantal zoogdieren in het menu wel eens kunnen toenemen, zo stellen onderzoekers Kees Camphuysen et al in Lutra.

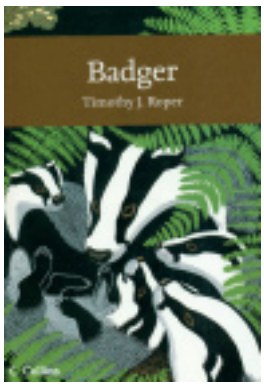
Zoogdierbescherming als kostenpost

Onze vereniging heet voluit Vereniging voor zoogdierkunde en zoogdierbescherming; een tweeledige doelstelling dus.
Wij hebben de ambitie om onze kennis van zoogdieren te vergroten o.a. met als doel om in het wild levende zoogdieren in Nederland en hun leefgebieden effectief te beschermen. Het gaat ons om gezonde populaties in een gezonde omgeving. Een gezond streven zou ik zeggen, dat ook andere sectoren in de samenleving zou moeten aanspreken.
Als we echter kijken naar de financiering van onze verenigingsactiviteiten dan doet zich het wonderlijke feit voor dat externe partijen zoals overheden, terreinbeheerders en ondernemers wel bereid zijn om voor onze kennisproducten te betalen, maar veel minder voor onze beschermingsactiviteiten. De zoogdierkunde is voor de vereniging een bron van inkomsten en de zoogdierbescherming per saldo een kostenpost. Wat doen we verkeerd?
Gelukkig gaat het vrij goed met de meeste zoogdiersoorten in ons land, maar toch is er nog veel werk te verzetten, denk aan betere wetgeving, goede informatie, behoud en verbetering van leefgebieden, etc.
Dit jaar heeft de vereniging meerdere initiatieven ontplooid en/of ondersteund die juist te maken hebben met de bescherming van zoogdieren in het algemeen of specifieke soorten in het bijzonder. Voorbeelden hiervan zijn boekuitgaven, symposia en publiekscampagnes rond het wild zwijn, de economie van het wild, Zoogdieratlassen van Limburg en Zeeland, de Veldgids en een juridische procedure tegen LNV rond de gedragscode van de Waterschappen.
Deze activiteiten en ook onze reguliere informatietaak naar burgers met vragen, via de websites en ons tijdschrift Zoogdier kosten de vereniging direct en indirect veel geld.
We steken veel energie in het binnenhalen van financiële middelen om deze activiteiten te bekostigen, maar we merken dat het steeds moeilijker wordt om voor dergelijke projecten een sluitende begroting te maken zodat er uiteindelijk altijd verenigingsgeld bij moet.
Ik krijg de vinger er nog niet achter waarom externe partijen voor onze beschermingsactiviteiten minder of niets over hebben en voor de kennis wel. Dit is des te verwonderlijker omdat in het boek

'Wild van de economie' (zie het interview elders in dit blad) duidelijk wordt aangetoond dat met een goede zoogdierenstand veel baten behaald (kunnen) worden.
Graag wil ik over dit dilemma met u als lid en anderen in ons netwerk van gedachten wisselen. Een goede gelegenheid hiervoor is onze komende ALV op 20 november a.s. in bezoekerscentrum NP Veluwezoom te Rheden. Het thema 'wilde zwijnen in Nederland' leent zich m.i. prima voor deze gedachtenwisseling. Ik hoop u daar te ontmoeten.
Jacob van Olst,
voorzitter Zoogdiervereniging

werk te herzien, zijn de vele onderzoeksresultaten van de afgelopen vijftien jaar. Engeland is wat dat betreft ook een dassenland bij uitstek met een dichtheid van 1.39 das per vierkante kilometer. In Nederland ligt dat getal (0,07) een stuk lager. In het boek gaat Roper zoals gezegd vooral in op de vele studies die aan dassen zijn gedaan, zowel van hemzelf als van

anderen. Vooral het hoofdstuk over sociale organisatie van dassen is erg interessant om te lezen. Natuurlijk wordt het meest geput uit Engels onderzoek, maar er worden ook vergelijkingen gemaakt met de situatie in andere landen. Dit maakt het voor Nederlandse dassenliefhebbers meteen een stuk interessanter. Vooral de dassenwerkgroep Brabant heeft de nodige input en beeldmateriaal geleverd voor de Nederlandse situatie. Helaas gaat Roper niet in op de interessante verschillen en parallellen die er zijn tussen bijvoorbeeld de Engelse en Gooise dassen. Vooral over het fenomeen 'urban badgers' had Hans Vink interessante dingen kunnen toevoegen. Los daarvan is het een zeer een begerenswaardig standaardwerk!
Het boek is uitgegeven door Collins en kost in paperback circa €40,-.
ISBN 978-0-00-732041-7

Vooraankondiging

November 2010 verschijnt in het kader van het Jaar van het Wild Zwijn een boek over wilde zwijnen. Auteurs en biologen Geert Groot Bruinderink en Jasja Dekker werken beide bij de Zoogdiervereniging.
Het wilde zwijn staat vaak negatief in de belangstelling: het komt vaak in de media, als lastig, of zelfs gevaarlijk en schadelijk dier. Geert Groot Bruinderink en Jasja Dekker zien dat genuanceerder. Daarom hebben zij een positief boek geschreven over het wild zwijn. Het is immers een boeiend, interessant en zeker ook nuttig dier, dat de biodiversiteit in Nederlandse bossen ten positieve beïnvloedt.
Het boek wordt uitgegeven door de KNNV Uitgeverij te Zeist. Elk hoofdstuk belicht op een populair-wetenschappelijke wijze

een aspect van het wilde zwijn. Om ruimte te bieden aan de gevoelsaspecten rond "dossier wilde zwijnen", wordt per hoofdstuk een interview opgenomen met een man of vrouw "uit het veld" over de ervaringen en passie van mensen die met wilde zwijnen in aanraking komen. De geïnterviewde heeft een relatie met het onderwerp van het hoofdstuk: een archeoloog bij het hoofdstuk geschiedenis jager én anti-jacht activist bij Populatiedynamiek, de zwijnenteller bij Ecologie, de naspeurder na aanrijding van wild bij Overlast, et cetera.

VLAANDEREN

Ottercampagne: Wanted alive

Op 19 juni werd tijdens de Kortste Nacht van het Zoogdier de ottercampagne van de Zoogdierenwerkgroep gelanceerd. Met deze campagne lanceren we een oproep naar het brede publiek om de terugkeer van de Otter *(Lutra lutra)* in Vlaanderen te helpen bewijzen. We vra-

gen de mensen om op zoek te gaan naar dit mooie dier en eventuele waarnemingen naar ons door te sturen. Als extra motivatie voor dit zoekwerk koppelen wij een geldprijs (€ 500,-) aan de eerste verifieerbare waarneming. De modaliteiten waaronder deze prijs zal worden uitgereikt staan verder beschreven in het bijgevoegde reglement.

Bij de lancering van de ottercampagne kwamen meter Vera Dua en peter Dirk Draulans op kraambezoek. Beide betuigden hun steun aan de pasgeboren campagne en bezegelden hun engagement met de ondertekening van het ottercharter dat de terugkomst van de otter naar Vlaanderen bepleit.

De campagne loopt nog tot 27 november. Via www.zoogdierenwerkgroep.be /ottercampagne vind je meer informatie over de otter, de actie en het campagnereglement. Ook kan je de poster downloaden en afprinten om op te hangen en ons zo mee te helpen aan de naambekendheid van de campagne.

De Zoogdierenwerkgroep dankt dierenpark Planckendael (dat participeert in een internationaal kweekprogramma met otters) voor de financiële en morele steun aan deottercampagne.

Drieste verdelgingstechnieken in Vlaanderen

Dat niet iedereen in Vlaanderen opgezet is met de terugkeer van de vos als natuurlijk roofdier in deze contreien wordt pijnlijk duidelijk uit de steeds driester verdelgingstechnieken die ingezet worden. In juni dit voorjaar werd op 50 m van een wandelpad, waar regelmatig kinderen voorbijkomen, een wolvenklem teruggevonden met daarin een nog half levende volwassen vos. Een voorbijganger merkte een groot aantal kraaien op die zich niet ver van het pad ophielden en ging poolshoogte nemen. Even verder ontdekte hij de wolvenklem met daarin de vos. Omdat de schedel van de vos verbrijzeld was, beslisten vrijwilligers van het Vogelopvangcentrum Geraardsbergen en de lokale politie om het dier naar een dierenarts te brengen voor euthanasie. Buiten het jachtseizoen voor vos worden nu steeds drastischer middelen ingezet zoals grote hoeveelheden (illegaal) gif en eerder verschenen in de pers ook meldingen over vossen gevangen in stroppen. Nu wordt blijkbaar zelfs al de –in heel Europa verboden– wolvenklem boven gehaald om de vos in Vlaanderen te vernietigen. Dit tuig is niet alleen verboden, maar ook niet soortspecifiek. Andere wilde dieren als marters, huisdieren als katten en honden, maar ook mensen kunnen in dit dodelijke tuig terecht komen. Je zult het maar staan hebben in het bosje om de hoek waar je kinderen gaan spelen.

Commotie rond de vos in Vlaanderen

De vos is terug in Vlaanderen en wie ook maar enige actualiteitsbron volgt, zal het geweten hebben. Bepaalde pluimveehouders die bezoek kregen van een vos klagen steen en been dat er te veel vossen zijn in Vlaanderen. Sommige schepenen en burgemeesters hebben hier oren naar en leggen zelfs bussen in om bij de minister van leefmilieu te gaan klagen. Ook een provinciegouverneur heeft zich al bij hen aangesloten. Een jager daagt de minister voor de rechtbank vanwege nalatigheid en het zogenoemde teveel aan vossen dat een gevaar voor de volksgezondheid zou vormen. Hubertus Vereniging Vlaanderen (HVV), de vertegenwoordiger van de jacht in Vlaanderen, ondersteunt dit soort reacties en dringt al langer aan op een versoepeling van de jacht op de vos met wisselende kwaliteit van argumentatie. Naar aanleiding van een artikel in de pers over een vos die dood aangetroffen werd in een wolvenklem en waarin Jan Rodts van Vogelbescherming Vlaanderen verwees naar de verantwoordelijkheid van de jagers, publiceerde HVV een perscommuniqué op zijn website. Daarin werd verwezen naar wat volgens hen '[...] de echte realiteit en de kern van de zaak [is] , namelijk het actuele overdreven hoge niveau van predatie in Vlaanderen [mijn accentuering].' In deze stelling zonder bronvermelding worden predatie van pluimvee en wilde bedreigde vogels blijkbaar onder één noemer geplaatst. Daarop publiceerde Vogelbescherming Vlaanderen een standpunt omtrent de vos waarin verwezen werd naar het lobbywerk en de wankele argumentatie van de jachtvereniging. 'De ene keer lijkt de grote zorg te gaan naar de (vaak vermeende) schade die vossen bij pluimvee- en kippenhouders kunnen aanrichten, de andere keer gaat het over zeldzame diersoorten (weidevogels, sterns, hamster) die door de vos bedreigd zouden worden.' Richtlijnen van het INBO over de eenvoudige manier waarop pluimveehouders schade door vossen kunnen voorkomen zonder dat de jacht op vossen geopend hoeft te worden, worden door HVV nooit vernoemd. De ZWG pleit er dan ook voor om studies over de impact van vossen op milieu en volksgezondheid en eventuele maatregelen die genomen moeten worden over te laten aan de daarvoor bestemde onafhankelijke wetenschappelijke instituten.

Jonge vos. Foto Bram Achterberg

Agenda & adressen

1 oktober Symposium Economie van het Wild
Tijdens dit symposium wordt aan de hand van concrete voorbeelden getoond welke economische baten grotere zoogdieren als bevers, hoefdieren en zeehonden kunnen hebben. Locatie: Kastel Daelenbroeck in Herkenbosch (Limburg, bij de Meinweg). Zie site Zoogdiervereniging.

30 oktober tot en met 7 november Pluisweek 'Uilen en muizen CSI'
Kinderen pluizen braakballen uit en gaan als ware crime scene investigators op zoek naar welke muis 'slachtoffer' is geworden van de uilen. Dat kan digitaal of door het bestellen van een pakketje met braakbal en de nodige pluisspullen (op is op!). De Pluisweek is een initiatief van de Zoogdiervereniging, Vogelbescherming Nederland, het IVN en Wildzoekers. Zie site: wildzoekers.nl.

3, 10 en 17 november Cursus Vleermuizen en Planologie
De cursisten beschikken na afronding van deze driedaagse cursus over actuele kennis van ecologie en landschapsgebruik van de Nederlandse vleermuizen, wetgeving, vleermuis-inventarisatiemethoden en zij kunnen deze kennis inzetten in hun eigen situatie. Doelgroep: professionals van adviesbureaus en overheden. Zie site Zoogdiervereniging.

10 november Symposium Wild Zwijn
Dit symposium staat volledig in het teken van het 'Jaar van het Wild Zwijn'. 's Morgens wordt het boek 'Wilde zwijnen' gepresenteerd en zijn er lezingen over onder meer ecologie, populatiebeheer, overlast en ziektes. 's Middags wordt een kansenkaart met potentiële leefgebieden gepresenteerd en vindt een forumdiscussie plaats over de kansen voor het wild zwijn in Nederland. Zie de site van de Zoogdiervereniging.

11, 12 en 13 november 28ste Martercolloquium
Internationaal symposium over alle marterachtigen, deze keer gehouden in Nederland (Nijmegen). Nadere informatie volgt.

20 november Algemene Ledenvergadering Zoogdiervereniging
Deze ledenvergadering wordt gehouden bij het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten in het Nationaal Park De Veluwezoom in Rheden. In de vergadering worden onder meer de bestuurssamenstelling en begroting voor 2011 besproken. Daarna vindt een miniveldsymposium plaats, dat bestaat uit een tweetal excursies met betrekking tot het wild zwijn.

27 november Symposium rond zoogdieren en water
De Vlaamse Zoogdierenwerkgroep en Vleermuizenwerkgroep organiseren een zoogdierensymposium rond het thema water. Op dit symposium wordt de prijs van de ottercampagne uitgereikt.

4 december Eindejaarsfeest Zoogdierwerkgroep

1 januari 2011 Europese Jaar van de vleermuizen gaat van start

Ga voor actuele informatie naar onze websites:
www.zoogdiervereniging.nl
www.zoogdierenwerkgroep.be

NEDERLAND
Zoogdiervereniging

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen
Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon 024-7410500 Fax 024-7410501
info@zoogdiervereniging.nl www.zoogdiervereniging.nl

Veldwerkgroep Nederland
Eric Thomassen, Middelstegracht 28, 2312 TX Leiden, 071-5127761, veldwerkgroep@zoogdiervereniging.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep
Jan Alewijn Dijkhuizen, materiaal@zoogdiervereniging.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland
Anne-Jifke Haarsma, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 023-5472583, vleermuiswerkgroepnederland@zoogdiervereniging.nl
www.vleermuis.net

Werkgroep Zoogdierbescherming
Marijke Drees, Steenhouwerskade 80, 9718 DH Groningen, 050-5274525, info@zoogdiervereniging.nl

Werkgroep Boommarter Nederland
Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, 033-4625970, boommarterwerkgroep@zoogdiervereniging.nl

Werkgroep Zeezoogdieren
Jan Willem Broekema, Brikkenwal 20, 2317 GT Leiden, jw@broekema.info

Werkgroep Kleine marterachtigen
Tim Hofmeester, p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, werkgroep-kleine-marterachtigen@zoogdiervereniging.nl

Beverwerkgroep Nederland
Gerrit Kolenbrander, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500 beverwerkgroep@zoogdiervereniging.nl

Zoogdierwerkgroep Zeeland
Nanning-Jan Honingh, Schoondijkse dijk 35, 4438 AE Driewegen, 0113-403259, nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Zoogdierwerkgroep Overijssel
Annelies van der Blij, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, 038-4250979, blij@natuurmilieu.nl

Redactie wetenschappelijk tijdschrift LUTRA
p/a Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, 026-3705318, lutra@ zoogdiervereniging.nl

VLAANDEREN
Natuurpunt

Natuurpunt Studie
Goedele Verbeylen, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, 015/297244, goedele.verbeylen@natuurpunt.be

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep
Paul Van Daele, Rekkemstraat 144, 9700 Volkegem, 0494-401777, saripaul@skynet.be, www.zoogdierenwerkgroep.be
Naast de overkoepelende Vlaamse Zoogdierenwerkgroep zijn plaatselijk ook heel wat lokale en regionale zoogdieren- en natuurstudiewerkgroepen actief rond zoogdieren. Hun contactgegevens vind je op de website.

Natuurpunt Vleermuizenwerkgroep
Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, 014-516201, vleermuizenalex@yahoo.com, www.natuurpunt.be/vleermuizenwerkgroep

JNM Zoogdierenwerkgroep
Daan Dekeukeleire, Polderdreef 37, 9840 De Pinte, 0474-488979, daan@jnm.be, www.jnm.be

Het moment van... Bas Worm

In deze rubriek presenteren fotografen hun meest geliefde foto en het bijbehorende verhaal. Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl of per post naar de redactie op Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen

Boommarter Meestal ben ik op de (Zuid-)Veluwe om edelherten of wilde zwijnen te observeren en, indien mogelijk, te fotograferen. Soms verleg ik mijn aandacht ook tijdelijk naar soorten als vos, das en ..... boommarter. Enkele jaren geleden leidde een tip tot waarneming van twee jonge boommarters die uit een boomholte hangend de omgeving observeerden. Helaas lukte het toen niet om goede foto's te maken. Een dergelijke tip leidt altijd tot een verhoogd adrenalinegehalte en aangepast agendabeheer. Mijn oom zou ondertussen poolshoogte nemen. Het bleek een solitair mannetje te zijn. Na de toegestuurde foto's was ik helemaal niet meer te houden, dus 22 juni de eerste poging ondernomen. Voor dag en dauw op - hetgeen in de zomertijd een hele opgave is - en vanuit Twente naar de Veluwe gereden. Fotoapparatuur meezeulen en dan goed gecamoufleerd op gepaste afstand van de betreffende boom - een mooie oude beuk met twee grote openingen - opstellen en afwachten. De lichtomstandigheden in gesloten beukenbos vallen echter niet mee; een 1/10 tot 1/15e seconde bleek meestal het maximaal haalbare bij volle opening van de lens. Die ochtend kwam de marter er niet uit rond zeven uur, maar kwam hij terug van de jacht. Tjoekende merels attendeerden me er op. Al gauw zag ik de bruine schim door de boomtoppen schieten. Prompt ging de marter door het bovenste gat naar binnen. Zo snel als die dieren zijn! Hij liet zich nog even zien in het onderste gat, maar daarna keerde de rust weder. Zaterdag 26 juni bleek de marter 'gewoon' thuis, maar de eerste latrine-gang rond 8.30 uur ging te snel. Inmiddels was bekend dat deze marter zich ongeveer elke drie uur liet zien om snel even naar de latrine te gaan. Het dier heeft maar enkele seconden nodig om uit het gat te komen, naar een van de twee latrinetakken te rennen, daar zijn behoefte te doen en dan weer in een boomholte te verdwijnen. Dus zit er weinig anders op dan weer drie uur te wachten. Klokslag half twaalf kwam de marter er weer uit, dit keer lukt het om twee opnamen te maken, niet de 'standaard'-opnamen van 'marter-kijkt-uit-het-hol', maar op de latrine. YES!

